

uskjaleu

13

TOIMETUSE KOLLEGIUM:

Metropoliit Stefanus
Arhimandriit prof. Hdr. Grigorios Papathomas
Ülempreester Mattias Palli

Peatoimetaja Madis Kolk
Keeletoimetaja Epp Väli
Kujundus Inga Heamägi

© EAÕK Kirjastus, 2015
ISSN 1736-4000
Trükikoda Auratrükk

Sisukord

4	Saateks
<i>Toimetus</i>
5	Õigeusu kirik väljakutsete ees. Pariisi II raamatumess 25.–26. aprillini 2014
<i>Tallinna ja kogu Eesti metropoliit Stefanus</i>
<i>Tõlkinud Marje Kuusmik</i>
11	Pildirüüste
<i>Boriss Bobrinskoi</i>
<i>Tõlkinud Marje Kuusmik</i>
21	Damaskuse Püha Johannes ja tema kaitsekõned pühakujudele
<i>Ülempreester Mattias Palli</i>
35	Ikooniteoloogiast Leonid Uspenski põhjal
<i>Olivier Clément</i>
<i>Tõlkinud Marje Kuusmik</i>
45	Õigeusu ikooni vaimulik ilu. Jutlus Õigeusu Pühapäeva õhtuteenistusel
<i>Preester Anastasios Aleksios</i>
<i>Tõlkinud preester Tihhon Tammes</i>
53	Ikoonimaalist Eesti õigeusu kirikutes
<i>Linda Lainvoo</i>
59	Meie ikoonimaalijad
<i>Inga Heamägi</i>

ÕIGEUSU KIRIK VÄLJAKUTSETE EES PARIISI II RAAMATUMESS 25.–26. APRILLINI 2014

† *Stefanus,*
Tallinna ja kogu Eesti metropoliit

Milliste küsimuste ja proovilepanekutega seisab Õigeusu Kirik lähiaastatel silmitsi? Millised on vastused neile ja milliste vahenditega, millise meedia kaudu Kirik oma sõnumit maailmale edastab?

Kui rääkida suurest pühast Õigeusu Kiriku Kirikukogust, mis tänu Jumalale 2016. aastal Konstantinoopolis kokku saab, siis on see juba peagi ukse ees. Kuidas saavad kuuldavaks koguduste, kloostrite, kirikute täiskogude ja pühade sinodite hääled?

Meil pole puudust aktiivsetest ilmikutest, oma töö ja pereelu tõttu sotsiaalsete küsimuste suhtes tundlikest vaimulikest, kõrge vaimulikust tasemest tunnistust andvatest munkadest ja nunnadest ega ka kannatamatutest teoloogidest ja kanoonikutest, kes ootavad võimalust oma teadmisi ja mõistust õigeusu kiriku heaks rakendada.

Aga kuidas nad seda teevad? Kellel hakkab olema „sissepääsupilet”, et neid avaldataks (mis on üks teema) ning levitataks (mis on aga hoopis teine teema)?

Et suur ja püha Õigeusu Kiriku Kirikukogu saaks lahendada olulisi küsimusi, mis Õigeusu Kirikut viimased 50 aastat raputavad ja ka lõhestavad, on kõigepealt vaja proovile panna kõige olulisem sisemine väljakutse ehk ühtsus. Kui ühtsusele lisandub sõna „aga”, ei ole me võimelised ausalt, otsekohevalt ja, kui võimalik, lojaalselt väitlema valitseva kiriku teemal üldiselt ning territoriaalsete kirikute teemal kitsamalt.

Tahan oma kõne sissejuhatuseks tsiteerida Küprose peapiiskopi väga tähendusrikkast mõtet, mille ta ütles välja 2013. aasta märtsis õigeusu kirikupeade kohtumisel Konstantinoopolis:

„Meil on üks, kes on esimene. Õigeusu kiriku sajanditepikkune elu on selle nii paika pannud. Kui üks või teine meie seast arvab, et see on vale, siis on meie ülesanne

Saateks

Käesoleva Usu ja Elu numbri juhatab sisse metropoliit Stefanuse mõtisklus apostlik-õigeusu kanoonilistest ülesannetest tänapäeval ja lähitulevikus, mis kanti ette Pariisi raamatumessil eelmise aasta aprillis.

Seekordse ajakirja põhiteema on aga ikoon, seda eriti teoloogilisest vaatenurgast. Teema juhatab sisse püha Damaskuse Johannese esimene kaitsekõne pühakujude põlgajate vastu. Nagu paljud varakiriklikud õpetust täpsustavad kirjutised, on ka see tekst – varase pildirüüste ajajärgu ikooniteoloogia põhitekst – vastukaaluks Kiriku õpetusteravikku ähvardavatele seisukohtadele.

Pühakujudest räägivad ka ülejäänud artiklid. Pariisi teoloogi, ülempreester Boriss Bobrinskoi kirjutis pildirüüstest aitab mõista ajaloolist tausta, milles püha Johannese kõne on sündinud. Järgneb meie lugejale juba tuttava prantsuse teoloogi Olivier Clément’ arvustus ikoonimaalija ja -teoloogi Leonid Uspenski klassikalisele teosele „Ikooniteoloogia”. Ehkki artikkel puudutab paljudele tundmatut raamatut (venekeelne tõlge on küll ka meil olnud müügil), on see kirjutatud mõistetava ja huvipakkuvana ka neile, kes raamatut lugenud pole.

Kreeka vaimuliku Anastasios Aleksiose jutlus õigeusu pühapäeval võtab retoorilises stiilis kaunitult kokku pühakujude põhitähenduse ja kasutuse õigeusu kirikutes. Kunstiajaloolane Linda Lainvoo kirjutab oma artiklis ikoonide eripärast mitme Eesti kiriku näitel. Täname autorit lahke kaastöö eest!

Ajakirja põhiteemaga on seotud ka illustratsioonid, mitme tänapäeva ikoonimaalija maalitud pühakuju reproduktioonid. Need tuletavad meelde, et ikoonimaalil pole ainult teoloogiline või ajalooline aspekt, vaid see on osa õigeusu elavast pärimusest nii maailmas kui ka Eestis.

talle seda seika meenutada, et lahendus leida, ja kui vaja, ka korrale kutsuda. Kui mõningad reaktsioonid on tingitud Oikumeenilise Patriarhaadi rasketest aegadest praegusel hetkel, siis tasub meenutada apostel Pauluse sõnu: „See aare on meil aga saviastjates, et võrratult suur vägi oleks Jumala oma ja ei midagi meist” (2Kr 4:7). Vägi ei tulene ümbritsevast ega väljastpoolt. Vägi tuleb Jumalalt, kelle jõud saab tegevaks nõrkuses. Samas peame tunnistama, et maailm muutub kiiresti ja ebastabiilsemaks... me kõik võime tunnistada, et võimatu on olla üle omaenda rahvuslusest ja etnofüetismist. Siin ei saa me eeskuju võtta katoliiklastelt ega moslemitelt. Oleme oma rahvuse vangid ning seame õigeusu saatuse alles teisejärguliseks. Näiteks kokkulepe, mille saavutasime piiskoppide kogul „diasporaa” kohta, ei olnud kiriklikult kõneldes parim lahendus, vaid peegeldas meie klammerdumist rahvuskirikute külge. Ma ei taha hakata kellelegi moraali lugema. Ma lihtsalt osundan nukralt probleemile, mis toob meelde apostel Pauluse ängistava küsimuse: „Kas Kristus on mitmeks jagatud?” (1Kr 1:13).

Pühad kaanonid, esimene, etnofüetism, millele lisanduvad – mis sellest varjata – mitmete meie autokefaalsete kirikute puhul ka poliitiliste võimuvõngudega kaasaminek; viimane on pigem ajalooline pärand, kuid täna juba poos teatud olukordades.

Õigeusu Kiriku jaoks on hädavajalik ja prioriteetne luua kõigepealt kord oma kodu, ilma milleta pole kirikul autoriteeti, veenmaks maailma, et Tema sõna on tõeline elu, rahu sõnum ja täielik armastus. Täna on „kuvand, mis me endast jätame, pigem pilt lõhestumisest... On aeg teadvustada ühtsust kui prioriteeti niihästi igas meie kirikus kui ka kirikutevahelistes suhetes laiemalt,” ütles oikumeeniline patriarh Bartolomeus samal piiskoppide kogul.

Eshatoloogiliselt eksisteerib Kirik üheaegselt ajas ja väljaspool aega. Tal on ühtaegu sünkroonne olemine ehk teisisõnu on ta osa meie ajast, ja diakroonne olemine, teisisõnu katkematu eksisteerimine ajas kuni aegade lõpuni. Seda kipuvad meie päevil mõned õigeusklikud unustama, kui kaitsevad ideed, mille järgi kiriku kaanonid ei anna *ad hoc* vastuseid ega tugipunkti uutele, III aastatuhande ja tänastele küsimustele, kuna meie kiriku kanooniline traditsioon sai oma kuju I aastatuhandel.

Teisisõnu tekib küsimus, kas need siiani autoriteetsed kaanonid on säilitanud aktuaalsuse ja vastavad üha muutuvama maailma vajadustele?

Kaanonite küsimuse alla seadmine viib ümmikseisu. Nii jõuame selleni, et seame kahtluse alla ka kiriku põhjapanevad olemuslikud institutsioonid (nagu territo-

riaalne kirik, sinod ja selle funktsioonid...) ja selle kanoonilised süsteemid (näiteks tänapäevane keerukus määratleda autokefaaliat, mis tekitab tõsiseid kanoonilisi probleeme piirkondades, mida ekslikult nimetatakse diasporaaks). Teisisõnu, me piirame otsejoones arukust mõistuslikkuse kasuks ja kaotame teadmise, et Kirikul pole mitte üksnes õigus, vaid ka kutsumus ja ülesanne sekkuda, et näidata nii eshatoloogilist suunda (mis on jumaliku liturgia eesmärk) kui ka anda inimkonnale suuniseid (mis on kiriklike kaanonite eesmärk) eesmärgiga lähendada omavahel ajaloolist aega ja inimese eshatoloogilise olemasolu aega.

Kohe, kui keeldume tunnistamast kaanonite diakroonilisust, kaotame kiirelt silmist nende teoloogilise täiuse ja saavutame mitmetes tänapäevastes kiriklik-kanoonilistes küsimustes kanoonilise tühjuse, kusjuures meie ainsaks argumendiks on tõsiasi, et kaanonid kuuluvad mingisse teise ajajärku, kultuuriliselt erinevasse epossi.

Isa Aleksander Schmemmann kirjutab: „... kaanonid ei ole juriidilised dokumendid ega lihtsad haldusreeglid, mida puhtast formaalsusest rakendada. Kaanonid kinnitavad suuniseid, kuidas määratletud asjaoludel teostada ja väljendada Kiriku igavikulist ja muutumatut keset ning seda kaanonites väljendatud tõde – ei ole vahet, kas see toimub ajalooliselt meie omast täiesti erinevas kontekstis –, igavikulist ja muutumatut sisu ja teeb nad sellistena Kiriku traditsiooni vankumatuks osaks... Truudus kaanonite vastu on ühtlasi truudus traditsiooni vastu ja see ei tähenda truudust mineviku välise autoriteedi vastu, vaid on elav side kiriku täiusega. Viited traditsioonile pole üksnes ajaloolised argumendid ja traditsioon ei muutu kiriklikuks arheoloogiaks” (Kirik ja kiriklik korraldus – Le Messager Orthodoxe, nr 146, 1–2008).

Niisiis, selle asemel et pidada antud teemal lõputut viljatut lõhestavat debatti, mis võib viia kaanonite põhjendamatu kõrvaleheitmiseni, näib mulle olevat oluline vaadata sellekohast teoloogilist lähenemist hoopis teisest küljest. Kahtlemata on vajalik lahutada selgelt ajaloolised asjaolud diakroonilise teoloogia segmendist, mis hõlmab kaanoneid, et igale kaanonile saaks osaks tema tõeline teoloogiline väärtus ja selle mõjud Kiriku tõelisele elule, maailmale ja igapäevale meist.

Nii tuleb selgelt esile, et Kiriku kanoonilise traditsiooni jaoks ei ole ajutisust, üleminekuajale omast, vaid kaanonid on ajaüleseks teljeks, sest nende „rajaajad”, nagu evangeeliumid sellest räägivad, on ühendanud oma pingutused, et kaanonite abil koos näha ühtset tervikut, selle asemel et heita esimest kivi, ning aitavad, nagu Jumal seda tahtnud on, olla Temal kõige aluseks.

Kõige suurem proovikivi, mis täna õigeusku sõna otseses mõttes raputab, on ühtsus. Kui rääkida ühtsusest, tuleb rääkida ka esimusest. Õigeusu Kirikus saab ühtsust tagada ainult iga kirikliku struktuuri piiskop kui esimene. See kehtib nii piiskopkondade puhul, kus piiskoppidel on ainsana eesõigus teenida euharistiat (preester saab teenida vaid oma piiskopi volitusel), samuti toimib see metropooliates, kus selle üksuse moodustavate kohalike kirikute ühtsuse tagajaks on esimene piiskoppide seast, olgu siis metropoliit, patriarh või peapiiskop. Selline on apostlite 34. kaanoni tähendus, mis räägib esimuse suhetest teiste piiskoppidega ja vastupidi ning mis on sajandite vältel säilitanud meie Kirikus sinodaalsuse põhimõtte. Mitte mingil juhul ei saa eestseisev isik olla ebaisikuline kollektiiv ega abstraktsioon.

Sinodaalsus ei kustuta hierarhilist korda, kuna Kiriku valitsemise vorm on sinodaalselt hierarhiline ja hierarhiselt sinodaalne. Vastasel korral tekiks kaos. Seda teab iga õigeusu piiskop ja iseäranis iga püha sinodi eestseisja. Nõnda on meie Kirikul õnnestunud vältida nii institutsioonilist kui ka oma praktilise elu langemist tsentraliseeritud roomalikkude, paavstlikkude formaati või protestantlikul näitel kiriklikku anarhismi.

Mis kehtib iga õigeusu kiriku kohta tema maa-alal, kehtib ka õigeusu maailmas tervikuna. Oikumeeniline patriarh kui eestseisja pole pelgalt õigeusklike kirikukogude aunimetusega autoriteedita esimees. Kui me ei vaevu teoloogiliselt ja kiriklikult analüüsima väljendit „*primus inter pares*”, eirame tõsiasi, et esimene käib õigeusu kiriku ülesehituse juurde.

Esikarjane võiks territoriaalsete kirikute peade poole pöörduda üleilmse kiriku nimel patriarh Athenagorase sõnul „mitte selleks, et domineerida, vaid selleks, et teenida iga kohaliku kiriku terviklikkust, talle meelde tuletades vastutust kogu õigeusu maailma ees.” Mis aga puudutab esimuse teenivat rolli, on „esimene, kes ei kuulu ühessegi rahvuskirikusse, vaba etnilistest piiridest, rahvuslikust uhkusest, mis isegi õigustatult piiravad laimat pilti. Tema ülesanne on valvata õigeusu kogumaapealset iseloomu ning seda tähendabki tiitel „oikumeeniline” (Kahekõned patriarh Athenagorasega – Olivier Clément, Fayard –1969, lk 526–527).

Selle kinnitamiseks tahan välja tuua mõned olulised punktid:

- Kahel viimasel esikarjaste sünaksitel aastatel 2008 ja 2014 on kaks neist – Antiookia Ignatius (igavene mälestus talle!) ning Küprose Kristostomus – sõna võtnud, et seda meelde tuletada ja öelnud selgelt: „meie seas on üks esimene ja me teame, kus ta on”.
- Hiljuti on Moskva kirik omavaliselt kustutanud sõna „oikumeeniline” Kons-

tantinoopoli Patriarhaadi tiitlist ning naasnud jõuliselt Kolmanda Rooma müüdi juurde, mis mõisteti rangelt hukka Moskva 1666–1667 aasta kontsiilidel, ja hakanud ennast pidama liidriks õigeusu kirikute seas pelgalt põhjusel, et tema kirikusse kuulub territoriaalsete kirikute hulgas kõige rohkem liikmeid, vähendades nii oikumeenilise trooni sisuta aunimetuseks.

– Tõsiasi, et territoriaalne kirik määratleb end ennekõike rahvuskirikuna, kannustatuna rahvuspõhise autokefaalia ideest (mille tagajärjeks on etnofiletism ja rahvuslus), on viinud tänapäeval olukorrani, kus autokefaalsed kirikud peavad ennast teistest sõltumatuiks ning on loonud sellega teatava sõsarkirikute liidu õigeusu sees.

Nii kaua kuni ülemaailmne Õigeusu Kirik ei tunnista ühtselt esimest kirikliku struktuuri peana – meenutuseks siinkohal, et teise ja neljanda üleilmse kirikukogu pühad kaanonid on andnud vastavalt 381. aastal Konstantinoopolis ja 451. aastal Halkedonis Konstantinoopoli patriarhile Rooma kiriku peaga võrdsed eelised –, liigume lahknemisest lahkumiseni. Näide: me teame väga hästi, et oikumeenilistes dialoogides on meil juba pea võimatu oma partnereid meie ühtsuses veenda.

Tunnistagem, et me tegeleme palju enam meie kirikute ajaliku ühtsuse loomisega kui selle ajatu poolega. Lõppeks tekitab Konstantinoopoli patriarhi tiitlilt oikumeenilise mõõtmise äravõtmine just sellise järelduse.

Õigeusu kirik on täielikult unustanud, et jumalik väljaajamine ei seisne rahvaarvus, võimsuses ega maiste rikkuste hulgas, vaid teatud ajaloolises nõrkuses... Nii kaua kui meie kirikute kohal on valdav maiste põhimõtete ja käitumiste mõtteviis, on peaaegu võimatu leida piisavalt tarkust ja alandlikkust, et pöörduda tagasi põhilise juurde, teisisõnu selle juurde, kuidas väljendada selgelt meie ühtsust ja universaalsust...

Üleilmse püha ja suure Õigeusu Kirikukogu kokkukutsumine on planeeritud 2016. aasta nelipühale, juhul kui sinnamaani ei ilmne selle toimumisele mõnd erakorralist suurt takistust. Milline saab olema osalevate kirikupeade panus ja milliste kavatsustega nad oma panust rakendavad?

Siinkohal ka üks väike looke. Vatikani II kirikukogu ajal oli piiskoppidele arutlemiseks kinnitatud 70 teemat süsteemis, mille kohta Rooma kirik oli veendunud, et see on rangelt paigas. Kuid imepisi kehtiv muutis kõik. Juba esimesest arutelust alates piisas mõnest minutist ja Lille'i edumeelse piiskop Liénart'i rahulikust julgusest, et ristirahvas vaeks oma ootusi kirikukogule ja muudaks selle kurssi...

Ja nüüd õppetund meile, kes me oma kirikukogu ootame – sellest, mis meie jaoks näib võimatu, saab Jumal aidata üle saada ja põhjustada hiigelsuure järellainetuse, et õigeusk leiaks selle kohtumise „katoolsuse” tasandil oma vaimuliku ja kirikliku tähenduse, mis paneks teda täielikult pöörduma ja keskenduma üksnes põhilisele, oma missioonile, ainsana vajalikule, ehk siis Kristusele ja maailma päästele.

- Millist tunnistust anname meie, kristlased, Kristusest tulevikus?
- Milliseid arusaadavaid vastuseid anname me mitte üksnes oma kirikuliikmetele, vaid kõigile otsijaile?
- Kuidas muudame Kristuse sõnad ligipääsetavaks?
- Kuidas juhatame otsijaid, kes püüdleval valgust töös või töötuses, pereelus, laste kasvatamises ja noortes üleüldiselt, katsumustes ja lahkuminekutes, mis saavad kogu elu?

On tõsi, et nende jaoks, kes esitavad endale küsimusi elu mõtte, „vaimujõu” ja teistele avatud olemise kohta, peame olema tõsiseltvõetavad ja oma usus veendunud. Kuidas aga olla tõsiseltvõetav, kui me ei ole kuuldavad? Ma tahaksin öelda: nähtavad ja kuuldavad Euroopas, kõikjal maailmas, kõrvuti katoliiklaste, reformeeritud kirikute protestantide, moslemite, juutide ja uskmatutega?

Me oleme vaevu nähtavad kristlastena, kes ei usu mitte mingit üleloomulikku jõudu, vaid igavest elu.

Me oleme vaevu kuuldavad nende jaoks, kes määratlevad end kristlastena ja usuvad Jumalasse, mõnikord isegi kolmainu Jumalasse, kuid kes ei tea meist enam kui ikoonid, muusika ja viiruk, sest me ei ole neile muud oma usuga seonduvat tutvustanud.

Me oleme vaevu tõsiseltvõetavad asjasse pühendamata õigeusulistele, kes on tervikuna mattunud oma rahvuslike jurisdiktsioonide, patriarhaatide, valitsejate, tiitlite ja rituaalide, liturgiliste ja kõnekeelte, koguduste haldamise ja muude taoliste teisejärguliste probleemide puntrasse.

Me kõnnime paksus udus ja imestame, et keegi meid ei tunnista.

Kokkuvõtteks

Minu soov on, et meie suure ja püha üleilmse Õigeusu Kirikukogu ettevalmistamisel see udu hajuks ja et me oleksime tõeliselt nähtavad, kuuldavad ja tõsiseltvõetavad. See suur ja püha Õigeusu Kirikukogu peab olema meie kõigi asi.

PILDIRÜÜSTE

Boriss Bobrinskõi

1. Piltide austamisest enne pildirüüset

Esimestest sajanditest alates kujutasid kristlased meie pääste saladuse erinevaid teemasid ka graafiliselt. Katakombide kunstil on sümbolne iseloom või „täendus” (Weidlé), kujutades kristliku initsiatsiooni ja lunastuse pääste salaruslikku kogemust hea karjase, tuvi, kala, viinamarja, laevaankru, laeva ja muidugi risti kujutistega.

Kristlasi kutsuti „ristikumardajateks” (Tertullianus). Konstantini (Constantinuse) ajajärgu eel mõistab Elvira kirikukogu (300) oma 36. kaanonis hukka kirikus piltide kasutamise, tõenäoliselt eesmärgiga vältida paganate ilkumist ja ülekohut seal, kus pühakojad ei olnud tagakiusamiste eest kaitstud.

Konstantini-aegsest kristluse võidukäigust alates arenes komme kujutada Kristust ja pühakuid ning viia need pildid kirikusse.

Juba Kaisarea püha Vassiili (Basileios) kutsus oma kiidukõnes (panegüürikas) märter Varlaamile kristlikke maalijaid üles seda suurt pühakut oma teostega austama: „Tõtake mulle appi, kangelaslike tegude kuulsad maalijad. Ülendage oma kunsti kaudu valitsejate ebatäiuslikud kujutised; pange oma maalide värvidega särama kuulsusrikkad võitlejad, keda ma liiga kahvatult olen kirjeldanud; veenge mind oma teostega, kui kujutate märtrite vaprust; üllatage mind oma talendiga. Näidake meile oma teostel võitlejahingi; näidake meile kriiskavaid deemoneid, sest nad on tänu teile löödud märtrite võiduga; näidake neile veelkord lõomavat ja võidukat kätt. Ja kujutage oma maalidel ka Teda, esivõitlejat ja võidutoojat Kristust” (Oratio in S. Barlaam P.G. XXXI, lg 488-489).

Ühel teisel püha Vassiili ütlusel oli veelgi rohkem järelkaja ja sellest sai pühapiltide kaitsjate jaoks üks määravamaid ja hiljem tavapäraseks saanud argumente: „Pühakujule osutatud au läheb pildil kujutatule” (De Spiritu Sancto, XVIII 45, P.G. 32, lg 149 C).

Samamoodi kutsus püha Grigoori (Gregorius) üles Suur Marseille' (Massalia) piiskop Severit viima kirikutesse tagasi ikoonid, mis see oli lasknud sealt ära viia: „Ega põhjusega pole muistsel ajal lubatud kirikutes pühakute elulugusid kujutada. Kujude austamist kaitses olete te kiituse ära teeninud, neid hävitades olete te süüdistuse vääriline. Üks asi on kuju austada, teine asi aga õpetada kujude kaudu, kellele peab meie austus suunatud olema. Mida tähendab Pühakiri kirjaoskajatele, tähendavad pildid kirjaoskamatutele” (Püha Grigoori, Epist. 1.9 epist. IX P.L. LXXVII lg 949).

Me näeme seega, et umbusaldus kujude vastu ja hirm ebajumalakummardamise ees on veel päevakorral.

Kaiserea Euseevi (Eusebius) käsitleb Kristuse või apostlite kaasaskantavaid pilte paganliku kombena (Euseevi, Kirikulugu, 1. VII c. XVIII, P.G. lg 680). Pühakujude austamisest VI sajandil annavad tunnistust rohked kirikuga seotud kirjanike teosed ja kirjeldused.

Nii kirjutas Küprose Neapolise piiskop Leonti: „Ma kujutan Kristust ja tema kannatust kirikutes ja kodades ja avalikel väljakutel, ja pildidel ja lõuendil ja keldrites, rõivastel ja igal pool, et neid nähes meile meenuks. Sest meil, kristlastel, on pildid Kristusest ja neid suudeldes suudleme me Kristust ja tema märtreid. Kes Jumalat kardab, see annab au ja austab Jumala Poega Kristuse, meie Jumalana, austab tema risti ja kujusid pühakutest” (Tsitaat II Nikaia kirikukogult, P.G. XCVIII, lg 1600).

Trullo 692. aasta kirikukogu tunnistas pühakujud küll austusväärseiks, ent tegi ettekirjutuse mitte enam Jeesust Kristust tallena kujutada: „Anname teada, et nüüdsest tuleb kujutada Kristust, meie Jumalat, kujudel inimnäolisena (ja mitte tallena) eesmärgiga näidata sellise kujutamise kaudu Jumala Sõna alanduse suurust ja meenutada tema elu lihakssaanuna, tema kannatust, tema päästvat surma ja seeläbi kogu maailma päästmist” (kaanon 82).

Paraku aga segunes kujude austamine ebausuga ja kõiksugu liialdustega, mis selgitab osaliselt ikonoklastide reaktsiooni: „Paljud arvavad, kirjutab Siinai Anastaasi, et ristimisallasust austavad piisavalt juba need, kes astuvad kirikusse, suudlevad kõiki ikoone, ilma et nad pööraksid tähelepanu liturgiale ja jumalateenistusele.”

Ühes 824. aastal keiser Miikael Kokutaja saadetud kirjas Ludwig Vagale kirjeldatakse ohtralt lihtrahva üleastumisi vanemal ajal: „Nad valivad pühakute pildid, et neid laste ristivanematena tarvitada... Mõned preestrid on harjunud pühakujudelt

värvi kraapima, et segada seda leiva ja veini hulka ning jagavad peale jumalateenistust segu rahvale. Teised aga asetavad Issanda ihu ikoonidele ja armulaualiseks tulevad seda sealt vastu võtma” (Mansi, Conc. ampliss coll., t. XIV, lk 240).

2. Pildirüüste esimene ajajärk (723–780)

„Puhtalt kristlike, vaimuliku sisuga pühakujude suhtes vaenulikult meelestatud liikumised said alguse impeeriumi idaosas, kus oli veel suurel hulgal monofüsiite, kuna just neile tundusid pühakujud olevat vastuolus nende kultusega... Kuid tarvis läks kokkupuudet araabia maailmaga, et pildirüüste lökkele lööks... Araablased, kes Väike-Aasias juba kümneid aastaid ringi olid liikunud, tõid Bütsantsi lisaks mõõgale ka oma kultuuri ja sellega koos islamile iseloomuliku vastuseisu inimnäo kujutamisele. Nii sündiski impeeriumi idaosa provintsidest pildisõda puhtalt vaimuliku sisuga kristliku usu pooldajate ja fanaatiliste ikoonivastaste õpetuste, vana kristoloogiliste valeõpetuslike põhimõtete ning lõpuks mittekristlike uskumuste mõjude, judaismi ja ennekõike islami ristumisel. Pärast võitu idaosa usuosadlaste üle võis sõda pühapiltide vastu alata” (George Ostrogorsky, Bütsantsi riigi ajalugu. Pariis 1956, lk 189-190).

Pildirüüste liikumine algas Väike-Aasiast, kus kaliif Yazid avaldas 723. aastal käskkirja, millega nõudis kõigi piltide hävitamist, mis „asuvad pühakodades, olgu need siis kirikud või kabelid eramajades”. Metsik hävitamislaine levis kiiresti idaosa piiskopkondades ja jõudis Bütsantsi keiserlikku õukonda. Patriarh Hermani (Germanus, 726–730) pildirüüste vastuseisule vastas keiser Isauria Leo III isiklikult, avaldades 730. aastal käskkirja, millega keelustas kujude kultuse ja kuulutas, et pildid on Pühakirjas rangelt hukka mõistetud iidolid: „Me ei või austada, ja Jumal kinnitagu seda, midagi inimkättega tehtut ega ühtegi kujutist sellest, mis on taevas või maa peal” (Hefele-Leclerc, Kirikukogude ajalugu. Pariis 1910, t.III, lk 664).

Püha Herman pagendati ja saadeti asumisele. Omofori ära võttes kuulutas ta: „ilma kirikukogu autoriteedita ei saa sa, Basileus, usust mitte midagi muuta” (Paul Evdokimoff, Õigeusk. Neuchâtel ja Pariis 1959, lk 217).

Esimene veri valati Chalkoprateia Kristuse ikooni hävitamise järel tekkinud rahvaülestõusu ajal. Sellele järgnes pühakujude kaitsjate jõhker tagakiusamine: neid piinati, mõnitati ja tapeti, samal ajal toimus aga kirikutes ja kodudes ikoonide süstemaatiline hävitamine.

Roomas aga keeldus paavst Gregorius II ja tema järglane Gregorius III riigivalitseja käskkirjale allumast: „Kiriku dogmad ei puutu sinusse,” kirjutas paavst Leo III-le, „jätta oma hullus” (Paul Evdokimoff, Õigeusk. Neuchâtel ja Pariis 1959, lk 217).

731. aastal kokku tulnud Rooma kirikukogu täpsustas: „Edaspidi keelatakse nendele, kes iganes eitavad, alandavad, rüvetavad või solvavad Issanda või tema püha Ema või apostlite jne kujusid, pühad annid ja heidetakse Kirikust välja” (Hefele-Leclerc, *op. cit.*, lk 677).

See toimus samal ajal kui Damaskuse püha Johannes, Palestiina püha Savva kloostrimunk, kirjutas pühakujude kaitseks kõne, milles esitas usu kaitsjatele teoloogilise aluse, mida õigeusu teoloogid tema järel kasutama hakkasid. Ta kuulutas, et ei ole keisri asi lahata pühakujude küsimust: „Säärased küsimused on kirikukogude, mitte keisrite pädevuses” (Damaskuse püha Johannes, 1. kõne pühakujude kaitseks. P.G. XCIV, lg 1281). „Ei ole riigivalitsejate asi korraldada kiriku seadusi, kuningate asi on hoolitseda poliitilise heaolu eest, samal ajal kui kirikukorraldus jäägu vaimulike ja karjaste hoolde” (2. kõne pühakujude kaitseks, par. 12, P.G. XCIV, lg 1296).

Damaskuse püha Johannese sõnade järgi on pühakujukultuse aluseks kristoloogiline õpetus. Pääste on seotud jumaliku Sõna lihakssaamisega, see on aine, sest pääste toimub jumaliku ja inimliku ühekssaamisega Kristuses: „Muiste ei kujutatud üleüldse ilmihuta ja kujutatamat Jumalat. Aga nüüd, kui Jumal on saanud nähtavaks ja elanud koos inimestega, kujutan ma seda, mis Temas on nähtavat. Ma ei kummarda ainet, vaid aine Loojat, kes sai minu pärast aineliseks ja võttis aines elada ning tõi mulle aine kaudu pääsemise” (*op. cit.* 1, 6, P.G. XCIV, vg 1245).

„Kui nähtamatu saab lihas nähtavaks, siis kujutad teda selle nähtava sarnasena. Kui see, kel pole ihu, vormi, määra, pikkust ega suurust, sest Tema loomus ületab need kõik, sest Tal on Jumala kuju, võttis orja kuju, otsekui surudes end määra ja mõõdu sisse ja riietudes ihu vormiga, siis joonista aga tahvlile ja pane nähtavale see, kes omal tahtel nähtavaks sai. Kujuta Tema äraütlematut alandumist, Tema sündimist Neitsist, ristimist Jordanis, muutmist Taaboril, Tema kannatustest vabastavaid kannatusi, Tema surma, Tema imesid, mis jutustavad Tema jumalikust loomusest ja mida jumalik vägi tegi lihalike tegude kaudu, Tema päästvat risti, hauda ja ülestõusmist ning taevasseinemist – kujuta kõike nii sõnas kui värvis” (*op. cit.* III, 8, P.G. XCIV, lg 1328–1329).

Pildirüüste kõrghetk saabus Konstantin (Konstantinos) V Kopronymose (741–775), Leo III poja ajal. Teda peetakse kõige ohtlikumaks ja veendunumaks pühakujude vaenlaseks, kuid alles pärast Hieria kirikukogu (754) muutub tagakiusamine intensiivsemaks, hoolimata üha tugevnevast vastuhakust. Eriti silmapaistvad ikoonikaitsjad olid püha Auksesti (Siope) mäe kloostrimungad kloostrilema püha Stefan Uue juhtimisel. Õigeusklike vastuhaku eel koostas valitseja isiklikult ikoonivastase teoloogilise traktaadi, millesse koondas võimendatult kõik pildirüüstajate argumendid, mis olid põhiliselt võetud ikoonivastaste kirikukogult. Nii õigeusklikud kui ka vastased tahtsid oma argumente ammutada Halkedoni kirikukogu dogmadest, kuid ilmselgelt jäi vajaka Jeesuse Kristuse isiku inimliku ja jumaliku loomuse eristamisest. On võimatu ja jumalatu, nagu nad ütlesid, kujutada jumaliku loomust: pildidel kujutavad ikoonimaalijad üksnes Kristuse ihulikkust poolt ja lahutavad ta sellega tema jumalikust poolest. Kolmandat võimalust pole: „Me oleme veendunud,” resümeerisid Hieria kogul kokku saanud piiskopid, „et süüdistatav kunst sisaldas endas meie pääste põhidogma teotust ehk siis Kristuse lihsakssaamist puudutatavat... Kes iganes teeb Kristusest pildi, see kujutab jumaliku, mida ei tohi kujutada, ja segab selle inimlikkusega (nagu seda monofüsiidid teevad) või ilmalikustab pildil Kristuse ihu, eirates selle jumalikkust ja lahutades sellega tema kaks loomust, nagu nestoriaanid seda teevad. Ainus Kristuse inimlikkust väljendav lubatud kujutamine on püha õhtusöömaaja leiva ja veini kaudu. Tema ise valis selle vormi ja mitte ühtegi teist, et väljendada Oma inimlikkust... Kristlus on ümber lükanud kogu paganluse – mitte ainult ebajumalatele ohverdamise, vaid ka paganlikud kujutised. Pärast surma alustavad pühakud ise Jumala juures lõppematut elu ja seetõttu on teotamises süüdi igaüks, kes üritab neid surmajärgselt elavatenähtavaks kujutada ning sellega paganaid jäljendab... Meie, tuginedes Pühakirjale ja kirikuisadele, kuulutame üksmeelselt Püha Kolmainu nimel, et me mõistame hukka, heidame kõrvale ning eemaldume kogu oma jõuga Kristuse kirikus igasugustest kujudest, millised need ka ei oleks ning mis on tehtud inimkäega. Kes iganes sõandab tulevikus teha sellist kuju või seda austada või asetada see kirikusse või eramajja või omab seda salaja, tagandatakse ametist, kui ta on piiskop, preester või diakon, või heidetakse Kirikust välja, kui ta on munk või ilmik; ta antakse tsiviilkohtu alla kui Jumala vastane ja kirikuisade õpetatud dogmade vaenlane” (Hefele-Leclerc, *op. cit.*, lk 698–701). Selle kirikukogu järel heideti kirikust välja need, kes ikoone olid austanud ja neid kaitsnud: Konstantinoopoli püha Herman, Damaskuse püha Johannes ning Küprose püha Herman. N-ö „üleilmse” kirikukogu sanktsioonide kartuses rakendas Konstantin selle otsuseid täie jõuga. Kuna mungad organiseerisid otsustele kõige enam vastuhakke, on sel perioodil nende seast ka kõige enam usukannatajaid ajalukku läinud. Iseäranis märkimisväärne on Auksesti mäe püha

üksiklane ja kloostriülem Stefan Uus, kes pagendati kõigepealt Prokonnesose saarele, aga toodi seejärel Konstantinoopolisse, kus rahvahulk ta 764. aasta 28. novembril tükkideks rebis.

„Ikonoklastide läbi viidud tagakiusamine võttis üha enam munkadevastase suuna... Munkasid ei kiusatud enam mitte üksnes kujude austamise eest, vaid ka lihtsalt mungaks olemise eest, neid survestati, et nad oma eluviisist lahti ütleksid. Kloostreid suleti ja kui neid ei muudetud kasarmuteks, saunadeks või muudeks avalikeks kohtadeks, läksid nende suured maavaldused valitsejate kätte. Ühesõnaga: pildirüüste laine muutus kõrghetkel hoopis võitluseks munkluse võimsuse ja bütsantsi kloostrite vastu” (George Ostrogorsky, „Essee ikooniteoloogiast õigeusu kirikus”; kd 1, Pariis, 1960, lk 138, märkus 1).

Pildirüüste ei piirdunud pühakujudega, vaid ründas ka pühakute reliikviaid, riigivalitseja keelustas isegi pühakute ja Jumalaema austamise. Sel ajajärgul emigreerusid paljud mungad läände, eriti Itaaliasse, kus pidevalt vahetuvad paavstid neid lahkelt vastu võtsid. Mitmed paavstid, muide, olid tulihingelised pühakujude kaitsjad ja sel ajal kaunistati ka Püha Maria Antiqua, taastati püha Markuse katedraal, ehitati ja dekoreeriti Püha Maria Dominica, püha Praksede (Santa Prassede) ja püha Tsetsilia (Santa Cecilia) kirikud (cf. Leonid Uspenski, „Essee ikooniteoloogiast õigeusu kirikus”, kd 1, Pariis, 1960, lk 138, märkus 1). Mitmed lääne kirikukogud võtsid vastu ikoonide austamist toetavaid otsuseid (Gentillys aastal 767 ja Lateraanis aastal 769). Tagakiusamine lakkas järsult 775. aastal, kui suri Konstantinus V. Tema poeg ja pärija Leo IV Kasaar (775–780) oli küll veendunud pühakujude-vastane, kuid tagakiusamisel ei kasutatud enam vägivalda ning see kadus täielikult Leo surma järel, mil võimule tuli tema lesk Irene (780–802).

3. VII üleilmne kirikukogu 787. aastal ja pühakujude ennistamine (780–813)

Irene oli täielikult pühakujude teemale pühendunud. Hoolimata valitsuse ettevaatusabinõudest ja tasakaalukusest asjaajamisel, lõppes esimene katse kutsuda Konstantinoopoli Püha Sofia kirikusse kirikukogu „traditsiooniliste” pildivastaste vastuseisu tõttu läbikukkumisega. Alles 787. aasta sügisel toimus Nikaias VII üleilmne kirikukogu, samas, kus peeti ka I üleilmne kogu Konstantin Suure ajal. Uue patriarhi Taraasi (Tarasiose) eestvedamisel võtsid kirikukogust osa paljud üle kristliku maailma kokku kogunenud piiskopid ja mungad. See kogu ennistas pühakujude austamise ja kuulutas selle dogmaks. Teisel päeval toetasid kohalviibi-

jad vaimulikud küll piltide austamist, kuid rõhutasid seejuures põhimõttelist vahet „suhtelise austamise”, millega kuju austada, ja teenimise vahel, mille objekt saab olla üksnes Jumal.

Neljas päev oli pühendatud nii pühakujude austamise ennistamisele kui ka pühakute ja Jumalaema eestkostmise tunnistamisele: „me tervitame Issanda, apostlite, prohvetite sõnu, mis õpetavad meid austama ja ülistama esimesena teda, kes on tõeline Jumalaema, kõrgem kõigist taevastest ja maistest vägevatest, apostlitest, märtritest, õpetlastest, pühakutest, et paluda neilt nende eestkostmist, nendelt, kellel on Jumala ees eelisseisund, meie eest kosta, ja lubame hoida käske ja elada vooruslikku elu” (Mansi, t. XII, lg 1.086).

Ja lõpetuseks ka põhilised lõigud dogmaatilisest määrusest ikoonide kohta sellisena, nagu kirikukogul osalenud isad need välja kuulutasid: „Niisiis, sammudes kuninglikul teel ja järgides meie pühade isade Jumalast sisendatud õpetust ja ka toolse kiriku pärimust... Otsustame meie täpselt ja pärast põhjalikku läbitöötamist, et samamoodi nagu püha ja elavakstegeva risti puhul, on ka pühade ja väärtuslike maalitud või kivitükkidest või mistahes teises tehnikas sellel eesmärgil tehtud ikoonide koht Jumala pühades kirikutes, karikatel, teenistusrõivastel, seintel ja lagedel, majades ja teedel, kujutagu need siis meie Issandat ja päästjat Jeesus-Kristust, meie laitmatut valitsejat ja püha Jumalaema või ingleid või pühi ja austatud inimesi. Sest iga kord, kui me näeme nende kuju pildil, meenutab see meile nende algkuju, me armastame neid enam ja me ihkame neid enam austada ja kujusid suudeldes avaldame me austust nende vastu, mitte ei teeni neid, sest teenimine kuulub meie usu järgi üksnes jumalikule, vaid samamoodi kui avaldame austust kallile ja elavakstegevale ristile, nagu ka pühakirjale ja teistele kallitele asjadele, mida me austame esivanemate kombe kohaselt suitsutamise ja küünalde põletamisega. Sest pildil kujutatust austamine kandub kujutatule ja see, kes ikoone austab, austab sellel kujutatud isikut...” (*Ibid.* vg 377–380, tlk prantsuse keelde. Leonid Uspenski, *op. cit.*, lk 157–159).

Kui pühakujude austajate tagakiusamise kõrghetkil leidis õigeusk Rooma kirikupeades endale julged ja vaimukindlad kaasvõitlejad, siis paradoksaalsel moel ei olnud see enam sugugi nii, kui õigeusk Bütsantsi riigis võidukaiku tegi. Nikaias kirikukogu otsused ilmusid läänes nii halvasti ja ebatäpselt tõlgituina (näiteks ikoonide austamine tõlgiti teenimisena), et need tekitasid Karlis ja tema frangi teoloogides vihase, vaat et vaenuliku reaktsiooni. Kõigist manitsustest hoolimata oli viimaks paavst Adrian (Hadrianus) I see, kes pidi lõpuks Karli kangekaelsuse ees alla

vanduma. Frankfurdi kirikukogu 794. aastal üritas olla vahemeheks ikonoklastide 754. aasta kirikukogu ja VII üleilmse kirikukogu vahel ja keelas küll pühakujude hävitamise, kuid ei soosinud nende austamist. Kujude roll piirnes õpetusliku ja moraalikandva sisuga, millesse ei olnud jäetud midagi päästeteoloogilist: „Ei üks ega teine kirikukogu vääri VII tiitlit, hoides kinni õigeusu õpetusest, mille järgi pole ikoonid enam muu kui kaunistus või endiste aegade meenutus... ei taha me kujusid ühe kirikukogu järgi seadusega keelata ja teise järgi austada ning me ei võta omaks selle naeruväärse kirikukogu kirjutusi” (Hefele-Leclerc *op. cit.*, lk 1068).

825. aasta Pariisi kirikukogu toetas Frankfurdi otsuseid ja me võime öelda, et lääs praktiliselt eiras (kuni hiljutise kaasajani) õigeusu ikooniteoloogiat, mis rajati lihakssaamise saladusele ja kristoloogilisele dogmale.

4. Ikoonivastaste reaktsioon (813–842)

Hoolimata õigeusu õpetuse võidukäigust oli ikoonivastatus valitsuses ja sõjaväes kaugel täielikust hääbumisest ja tõstis taas pead keiser Leo V Armeenlase valitsemise ajal (813–820).

Johannes Grammatikusele anti ülesanne koostada tekstide kogumik, kasutades selleks 754. aasta ikoonivaenuliku kirikukogu otsuseid. Taas korraldati munkade vastuhakk, sedakorda Konstantinoopoli patriarh Nikifori (Nikephorose) ja Studiooni kloostriülemä püha Teodori (Theodorose) juhtimisel. Riigivalitseja ja vastuhakkajate kohtumisel kaitsesid Nikifor ja Teodor VII üleilmse kirikukogu otsuseid ja seadsid uuesti kahtluse alla riigivalitseja pädevuse neis küsimustes. „Veel selgemalt kui VII sajandil evis pildirüüste liikumise teine ajajärk poliitilist tagapõhja ja olid nähtavad keisrivõimu pingutused allutada kirik, selle veendunud vastuseis ja eriti selle vankumatu, meelekindel leer oma tahtele” (George Ostrogorsky, *op. cit.*, lk 231).

815. aastal saadeti Nikifor maalt välja ja pagendati Bosporuse väina aasiapoolsele kaldale ja sellest sündmusest juhtis püha Teodor pühakujude kaitset. Sama aasta palmipuudepüha suurel ristikäigul pealinna tänavatel kandsid tuhat Studiooni munkade lippe ja pühapilte. Keisrile oli väljakutse esitatud ja ta reageeris sellele äärmise rangusega. Vähe aega pärast paastu kogunes Püha Sofia kirikusse kirikukogu, mis heitis kõrvale Nikaia kirikukogu ja võttis aluseks 754. aasta kujudevaenuliku kogu otsused. See kirikukogu rõhutas, et ta ei käsitle pühakujusid iidoliteks, kuid ometi

käskis jätkata nende hävitustööd. Õpetuslikust seisukohast oli see kirikukogu küll näide täielikust võimetusest, kuid sellegipoolest olid järgnenud tagakiusamised üsnagi vägivaldsed. Studiooni klooster oli esimene, kes karistuse kätte sai. Püha Teodor veeti vanglasse, teda piitsutati korduvalt, saadeti seejärel Smürnasse, kus pühapildivastane piiskop ta süüdi mõistis. Lõik tema kirjast paavst Paskal (Paskalis) I-le kirjeldab olukorda nii: „Patriarh on vangistatud, metropoliidid ja piiskopid välja saadetud, mungad ja nunnad on raudu pandud ning neid ähvardatakse surma ja piinamisega. Päästja kujust, kelle ees kuradidki värisevad, on saanud pilkeobjekt, altarid ja kirikud on rüüstatud ja palju verd on juba voolanud.” (Püha Teodor Studiooni. Kiri paavst Paskal I-le (Paskal Ier, Epist. II, xii. P.G. XCIX, lg 1152–1153). Verised tagakiusamised põhjustasid enam ohvreid kui Kopronymose-aegsed: paljud piiskopid saadeti maalt välja, munki uputati kottidesse suletuina või piinati nad vangikongides surmaks. Leo V, Miikael II (820–829) ja eriti Theophilose (829–842) ajal tagakiusamised küll jätkusid, aga vähem veriselt. Pildirüüste ohvriteks tuleks mainida veel kroonik Teofani ja tema venda Teodorit, keda piitsutati ja kelle otsaesistele tätoveeriti sündsusetuid värse –nad said postuumselt seetõttu hüüdnime „märgistatud”.

5. Õigeusu triumf

Õigeusu lõplik võit saavutati alles pärast Theophilose surma, kui viimase naine Teodora võttis valitsemise üle. Usutunnistaja patriarh Metoodi ajal 842. aastal Konstantinoopolis kokku tulnud kirikukogu ennistas lõplikult kujude austamise, kinnitas üle Nikaia kirikukogul vastu võetu ja võttis maha ikoonivastastele peale pandud needuse.

Suure paastu esimesel pühapäeval 11. märtsil 843 kuulutati Püha Sofia kirikus piltide austamise tava taas seaduslikuks. Seda päeva meenutatakse siiani õigeusu kirikus kui õigeusu pühapäeva, võitu pühapiltide-vastaste ja teiste hereesiaste üle. Õigeusu pühapäeval kantakse ette Teofan Märgistatu, Leo V valitsemisajast pärit usutunnistaja sulest ilmunud laul: „Meie peame Koguduse isadelt päritud seadusi ja maalime üles Kristuse ja Tema pühade kujud ja anname neile suud südamliku hoolega ja hea tahtmisega... Kui me kuju austame, siis anname au ja kummardust sellele, kes tema peale on maalitud ja käime nõnda Jumalast juhutatud meeste õpetuse järgi...” (hommikukaanoni 8. laul). Selle pühapäeva kondak – kahtlemata kirjutatud kaasaegse autori poolt –, iseloomustab veelgi rikkalikumalt õpetuslikku olemust: „Isa kujutamatu Sõna võttis kuju sinult, Jumalasünnitaja, kui Ta

inimeseks sai, ja uuendas ennemuiste ära rikutud kuju, teda oma jumaliku iluga ehtides. Aga meie, lunastusest tunnistades, kuulutame Teda teo ja sõna läbi.” See Jumalaemale osutatud kondak on veel arusaadavam püha Teodor Studiidi mõtteid lugedes, millega ta sõnastab täpselt Jumal-Inimese kujutamise Jumalaema kaudu: „kuna Kristus on sündinud kujutamast Isast, ei saa tal olla kuju... Kuid hetkel, mil Kristus sündis kujutatavast emast, on Tal loomulikult kuju, mis vastab tema Ema kujule. Tema mittekujutamine väidaks, et Ta on vaid Isast ning ei ole lihakssaanud, kuid see väide oleks vastupidine jumalikule päästeplaanile” (Püha Teodor Studiit, 3. ümberlukkamine, ch. 2. P.G. XCIX, lõik 417 C).

Ilmunud ajakirja Contacts ikooniteemalises erinumbris 1960, nr 32.

DAMASKUSE PÜHA JOHANNES JA TEMA KAITSEKÕNED PÜHAKUJUDELE

Ülempreester Mattias Palli

VIII sajandi suuremaid kirikuisasid Damaskuse Johannes (ilmikuna Mansur) sündis u aastal 680 Damaskuses, tollal Omaiiaadide kalifaadi pealinnas jõukas kristlikus peres. Tema isa ja vanaisa olid teeninud rahandusametnikena erinevaid võime ja temagi oli noorpõlves kaliifi teenistuses. U 718. aastal läks ta mungaks (ilmselt püha Savva kloostriisse Jeruusalemma lähedal) ja pühitseti u 730. a preestriks. Ta suri u 750. aastal sealsamas.

Püha Johannes oli väga haritud ja viljakas kristlik kirjamees, kirjutas nii dogmaatilisi traktaate („Teadmisteallikas”, „Õigeusu täpne esitus” ja siintõlgitu), pühadejutlusi, askeetlike sententside kogumikke kui ka kirikulaule (osa pühapäeva oktoihist, nelipühi, jõulu ja jumalailmumise teine kaanon jm).

Bütsantsis algas VIII sajandil ennekõike keisrikoja survele pühakujude hävitamise liikumine (ikonoklasm, pildirüüste), mille kaudseks põhjuseks oli araablaste vallutustest tulenevad muutused ühiskonnas ja mõttemaailmas. Keiser Leo III-le lähedased ringkonnad soovisid pildirüüstega ilmselt võtta moslemitelt argumendid nimetada kristlasi kujudekummardajateks. Ikoonide austamine pärineb aga varastest sajanditest ja oli VI-VII sajandiks idakirikus üldlevinud. Nõnda astus palju õigusklikke nii Bütsantsi keisririigi sees kui ka kalifaadi aladel ja läänes pildirüüstele vastu, eriti visa oli vastupanu kloostrites ning alamrahva seas.

DAMASKUSE PÜHA JOHANNENESE ESIMENE KAITSEKÕNE NENDE VASTU, KES PÕLGAVAD PÜHAKUJUSID

1. Ma peaksin, tundes oma vääritust, vait püsima ja tunnistama vaid Jumalale oma patte, ent kõik on hea õigel ajal. Praegu näen ma, et Kogudust, mille Jumal on ehitanud apostlite ja prohvetite alusele ja mille nurgakiviks on Kristus, Tema Poeg (vrd Ef 2:20), raputab kurjade vaimude pealetung otskui meremaru ja ründavad

nende üha kõrgemad lained. Ma näen, et Kristuse kõrguses kootud kuube käristavad katki jumalakartmatud ja kõrgid poisikesed ja et Tema ihust, see on Jumala Sõna ja Koguduse algusest peale hoitud pärimusest, on tükke ära lõigatud. Seepärast ei pidanud ma õigeks vaikida ja keelele kütkeid panna, kartes seda, kes ütles: „Kui ta taganeb, siis ei ole minu hingel temast head meelt” (Hb 10:38) ja „Kui ma ütlen öelale: Õel, sa pead surema!, sina aga ei räägi, et manitseda öelat pöörduma tema teelt, siis see öel küll sureb oma süü pärast, kuid tema verd küsin ma sinu käest” (Hs 33:8). Et mind haarab nüüd see suur kartus, hakkan rääkima ega pea keisri ausuurst tõiast tähtsamaks. Ma kuulen ju Issanda esivanemat Taavetit ütlemas: „Ma tahan rääkida su tunnistustest kuningate ees ja mitte häbeneda” (Ps 119:46). Vastupidi, see ärgitab mind veel enam sõna võtma. Sest keisri käsk on alamate jaoks vali ja alati on vähe neid, kes põlgaksid keisri kärke, kuigi tunnistaksid samas, et tema võim on ülevalt ja tema seadused kehtivad.

2. Kõigepealt, olles võtnud otsekui laevakiiluks või alusmüüriks Koguduse seaduste hoidmise, mille kaudu tuleb pääsemine, lasen sõna nagu hästirakendatud hobuse lähtejoonelt võidusõidurajale. Sest tõesti tundub kohutav ja enam kui kohutav, et Kogudus, mis on nii erilisel hiilunud ja mida on ehtinud jumalakartlike meeste ülevalt-antud pärimused, pöördub jälle kehvale algainete poole (Gl 4:9) ja tunneb hirmu seal, kus ei ole hirmuks põhjust (Ps 53:6) ja, otsekui ei tunnekski tõelist Jumalat, kardab langeda ebajumalateenistusse. Kui Kogudusel puudub midagi täiussest, siis see oleks nagu mõni plekk väga kauni näo peal, mis, küll kõrvalise asjana, rikub kogu ilu. Väike asi pole väike, kui tal on suured tagajärjed; nii pole tühine see viga, mis pöörab pahupidi Koguduse algusest saadik olnud pärimuse, nõnda et meie endised õpetajad on hukka mõistetud, ehkki peaksime vaatama nende eluviisi peale ja järgima nende usku.

3. Rääkides teile, anun esiteks kõigeüldpidajat Issandat, kelle ees on kõik paljas ja avalik ning kes tunneb minu alandliku meele puhtust ja mu eesmärgi siirust, et Ta annaks mulle sõna ja teeks lahti mu huuled ning võtaks mu meele ohjad oma kätte ja tõmbaks neist, nii et ma jookseksin sirget teed mööda otse, kaldumata paremale või pahemale, et kogu Jumala rahvas, püha hõim, kuninglik preesterkond koos Kristuse vaimuliku karja hea karjasega, kes ise kujutab Kristuse ülempreestriametit, võtaks mu kõne soodsalt vastu ega vaataks mu tühisuse peale ega otsiks kauneid sõnu – sest mina, vaene, pole nendes nii osav –, vaid paneks rõhku sisule. Sest taevariik pole mitte sõnas, vaid teos. Eesmärk pole võita, vaid ulatada heast tahtest vägev abikäsi tõele, mille vastu võideldakse. Kutsun appi vastupandamatu tõe enese ja teen kõnega algust.

4. Õigesti öeldud: „Issand, meie Jumal on ainus” (5Ms 6:4) ja „kummarda Issandat, oma Jumalat, ja teeni ainult Teda” (5Ms 6:13; Mt 4:10), „sul ei tohi olla muid jumalaid” (5Ms 7). Samuti on öeldud: „Sa ei tohi enesele teha kuju ega mingisugust pilti sellest, mis on ülal taevas, ega sellest, mis on all maa peal, ega sellest, mis on maa all vees!” (5Ms 5:8) ja „Häbi tunnevad kõik kujude kummardajad” (Ps 97:7) ja „Jumalad, kes ei ole teinud taevast ja maad, kaovad” (Jr 10:11). Mida „Jumal muiste palju kordi ja mitmel viisil rääkis esivanematele prohvetite kaudu, on [ta] nüüd päevade lõpul meile rääkinud ainusündinud Poja kaudu, kelle läbi ta on maailmad teinud” (Hb 1:1). Ma tunnen seda, kes on öelnud: „Aga igavene elu on see, et nad tunneksid sind, ainsat tõelist Jumalat, ja Jeesust Kristust, kelle sina oled läkitanud” (Jh 17:3). Ma usun ainujumalasse, ainsasse kõige algesse, kes on alguseta, mitteloitud, hävimatu, surematu, igavene, kestev, äraarvatu, ilmihuta, nähtamatu, kirjeldamatu, kujutamatu. Ma usun ainsasse olemusülesesse olemusse, jumalaülesesse Jumalasse, kolme isikusse, Isasse, Pojasse ja Pühasse Vaimusse, ma teenin ainult Teda ja kummardan Teda teenides. Ma kummardan ühte Jumalat, ainust jumalust, aga teenin ka Kolmainu isikuid, Jumal-Isa, lihaks saanud Jumala Poega ja Jumalat Püha Vaimu, ainust Jumalat. Ma ei kummarda loodut Looja asemel, vaid Loojat, kes sai minu sarnaseks ja tuli loodud maailma oma olemust madaldamata ja kaotamata, et minu loomust ausse viia ja teha osaliseks jumalikust loomusest. Nagu Kuningat ja Jumalat kummardan ka Tema ihu purpurrüüd, mitte kui vaid riit või neljandat isikut (kadugu selline mõtegi!), vaid kui midagi, mis on saanud jumalikuks, muutumatult üheks oma võidjaga. Liha loomus ei muutunud jumaluseks, vaid otsekui Sõna sai muutumatult lihaks, jäi aga selleks, mis ta ennegi oli, nõnda sai ka liha Sõnaks, jätmata seda, mis ta enne oli, samastudes Sõnaga Tema isiku (hüpostaasi) kohaselt. Seepärast sõandangi kujutada nähtamatut Jumalat mitte kui nähtamatut, vaid kui seda, kes on saanud meie pärast nähtavaks, saanud osa lihast ja verest. Ma ei kujuta nähtamatut jumalust, vaid lihas nähtavat Jumalat. Kui on võimatu kujutada hinge, kui palju vähem siis veel Jumalat, kes on andnud hingele ainetu olemise?

5. Aga öeldakse, Jumal on lausunud seaduseandja Moosese kaudu: „Kummarda Issandat, oma Jumalat, ja teeni ainult Teda” ja „Sa ei tohi endale teha kuju ega mingisugust pilti sellest, mis on ülal taevas, ega sellest, mis on all maa peal”. Vennad, tõesti eksivad need, kes ei tunne kirju, sest „kirjataht suretab, aga Vaim teeb elavaks” (2Kr 3:6); nad ei uuri kirjatahe alla peidetud vaimu. Neile ütleksin õigusega: kuulgem ka selle edasist õpetust, kes nii on õpetanud. Vaata, kuidas seadusandja viiendas Moosese raamatus kirjutab: „Ja Issand rääkis teiega tule keskelt. Te kuulsite sõnade kõla, aga te ei näinud kuju, oli ainult hää.” Ja natuke edasi: „Hoidke

seepärast väga oma hingi, sest te ei näinud mingit kuju, siis kui Issand rääkis teiega Hoorebil tule keskelt, et te ei tee pahasti ega valmista enestele nikerdatud kuju, mõnda jumalakuju, mehe või naise kujutist, mõne maapealse looma kujutist, mõne taeva all lendava tiivulise linnu kujutist... ja et sa, kui tõstad silmad taeva poole ja näed päikest ja kuud ja tähti, kogu taevaväge, ei lase ennast eksitada neid kummar-dama ja teenima” (5Ms 4:12, 15-17, 19).

6. Näed siis, mis on eesmärk: et loodut ei teenitaks Looja asemel, et teenides ei kummardataks kedagi peale Looja. Kummardamise all mõtleb ta teenimist kum-mardamise kaudu. Veel ütleb ta: „Sul ei tohi olla muid jumalaid minu palge kõrval! Sa ei tohi enesele teha kuju ega mingisugust pilti sellest, mis on ülal taevas, ega sellest, mis on all maa peal, ega sellest, mis on maa all vees! Sa ei tohi neid kum-mardada ega neid teenida, sest mina olen Issand, sinu Jumal” (5Ms 5:7-9). Ja taas: „Lammutage nende altarid, purustage sambad ja raiuge maha viljakustulbad, sest sa ei tohi kummardada teist jumalat” (2Ms 34:13) ning natuke edasi: „Sa ei tohi enesele teha valatud jumalaid!” (2Ms 34:17).

7. Näed nüüd, et ta keelab kujutiste tegemise ebajumalateenistuse pärast ja et piiri-tut, kirjeldamatut ja nähtamatut Jumalat ei ole võimalik kujutada. Öeldud on: „Te ei näinud kuju.” Ka Paulus ütleb Areopaagil seistes: „Kui me nüüd oleme Jumala sugu, siis ei tohi me arvata, et jumalus on kulla või hõbeda või kivi sarnane või nagu inimeste oskuse ja kujutluse loodud” (Ap 17:29).

8. Juuda rahvale anti selline seadus, sest nad langesid kergesti ebajumalateenis-tusse. Aga Jumala sõna tundes peab ütlema, et meile on antud pääseda väärusu eksitusest ja olla Jumalaga, tunda tõe ja teenida üksnes Jumalat, olla rikas täiest jumalatundmisest, saada täismeheks, et me ei oleks enam väetid lapsed (vrd Ef 4:13) ega kasvataja meelevald all (vrd Gl 3:25), kuna oleme saanud Jumalalt va-hetegemisvõime, et teada, mida on võimalik kujutada ja mida mitte. „Te ei näi-nud kuju.” Oo seaduseandja tarkust! Kuidas kujutada nähtamatut? Kuidas maalida võrreldamatut? Kuidas joonistada piiritut, määratud ja määratlematut? Mis vormi valada vormitut? Mis värvi värvida ilmihutut? Mis salajane sõnum siin siis peidus on? Nimelt see, et kui sa näed ilmihutut saamas sinu pärast inimeseks, võid teha inimkujulise pildi. Kui nähtamatu saab lihas nähtavaks, siis kujutad teda selle näh-tava sarnasena. Kui see, kel pole ihu, vormi, määra, pikkust ega suurust, sest Tema loomus ületab need kõik, sest Tal on Jumala kuju, võttis orja kuju, otsekui surudes end määra ja mõõdu sisse ja riietudes ihu vormiga, siis joonista aga tahvlile ja pane nähtavale see, kes omal tahtel nähtavaks sai. Kujuta Tema äraütlematut alandumist,

Tema sündimist Neitsist, ristimist Jordanis, muutmist Taaboril, Tema kannatustest vabastavaid kannatusi, Tema surma, Tema imesid, mis jutustavad Tema jumalikust loomusest, ja mida jumalik vägi tegi lihalike tegude kaudu, Tema päästvat risti, hauda ja ülestõusmist ning taevasseminemist – kujuta kõike nii sõnas kui ka vär-vis. Ära karda, ära pelga, tea, et kummardamisel ja kummardamisel on vahe. Eks Aabraham kummardanud kord Emmori poegi, kui ostis kaheosalise koopa oma suguvõsa hauaks; ta kummardas jumalakartmatuid mehi, kes Loojat ei tundnud. Ja eks Jaakobki kummardanud oma venda Eesavit ja Egiptuse vaaraod ning isegi oma voodi peatsit (1Ms 47:31).¹ Ta kummardas neid, aga ei teeninud. Ka Joosua, Nuuni poeg ja Taaniel kummardasid Jumala ingliti, aga ei teeninud teda. Sest üks asi on kummardades teenimine ja teine on kummardamine kõrgemalseisva ees.

9. Kuid et jutt käib kujutistest, täpsustagem, millest räägime. Kujutis on midagi, mis sarnasuse kaudu annab edasi algkuju, kuid samas erineb viimasest. Kujutis pole sugugi kõiges algkuju sarnane. Poeg, nähtamatu Jumala elav, loomupärane ja täpne kuju, kannab endas Isa, olles kõiges Temaga samane, välja arvatud algpõh-jus. Sest loomupärane algpõhjus on Isa ja Poeg on alguse saanud Temast. Mitte Isa pole Pojast, vaid Poeg Isast. Sest Temast, Isast, kes on sünnitanud, mitte aga Temast hiljem, on Poeg saanud alguse.

10. Ka Jumalas on kujutisi ja näiteid sellest, mis on Temast alguse saanud, see on Tema igavene nõu, mis on alati üks ja seesama. Jumalus on ju kõiges muutumatu ega ole Temas muutuse ega vahetuse varju. Neid kujusid ja näiteid kutsub püha Dionissi, suur jumalike saladuste tundja, kes Jumala asjade üle Tema enda abi-ga mõtiskleb, ettemääramisteks (Jumalikest nimedest 5:8). Sest Jumala nõusse on joonistunud kõik, mille Ta on ette määranud olema, kõrvalekaldumatult enne selle tekkimist – nii nagu keegi, kes tahab ehitada maja, kujutab selle plaani enne oma meeles.

11. Kujudeks on ka nähtamatu ja kujutamatu nähtavad jäljendid, et neist häma-ralki aimu saada. Eks pühakirigi kasuta Jumala ja inglite kujutisi ning seesama jumalik mees seletab selle põhjusi. Muuhulgas ütleb ta, et põhjendatult esitatakse meile kohandatuna jäljendeid kujutamatu ja kirjeldusi kirjeldamatust, milleni me ei küündi vahetu vaimse kaemusega ning tal on vaja tuttavaid ja tema loomule vas-tavaid juhatusi. Kui nüüd Jumala sõna, tehes asju meile mõistetavaks, juhatab meid kõrgemale ning kasutab kujutisi üheste ja kujutamatu asjade kohta, siis miks ei

¹ LXX: Oma sauva otsa.

võiks ta kujutada sedagi, millel on kuju oma loomu kohaselt ning mida igatsetakse, aga ei nähta, sest ta on eemal? Aistingute põhjal tekib ajulohu eesosas kujutluspilt, kust see saadetakse edasi hindamiseks ja pannakse mällu tallele. Ka Jumalast kõneleja Grigoori ütleb, et meel ei või isegi suure vaevaga ihulikust eralduda, Tema nähtamatu olemus on aga maailma loomisest peale nähtav, kui mõeldakse Tema loodule (Grigoori Jumalasõnaõpetaja. Orat. 2 de theologia; Rm 1:20). Sest me näeme loodud kujutisi, mis hämaralt ilmutavad meile jumalikku. Näiteks öeldakse, et kõige algpõhjult, püha Kolmainut, kujutab päike, mis on nii valgus kui ka kiired, või pulbitsev allikas, milles tulvab nii vett kui ka voolu, või meie endi meele, mõistuse ja vaimu ühtsus, või roos, mis on taim, õis ja lõhn üheskoos.

12. Kujutiseks kutsutakse sedagi, mis hämaralt tähendab tulevast, nagu seaduselaegas, sau ja mannakruus tähendasid püha Neitsit, Jumalasünnitajat, või vaskmadu, millega kaotati kurjusealgaja mao hammustus, risti, või meri, vesi ja pilv kujutasid ristimise Vaimu.

13. Kujutiseks nimetatakse ka mingi sündmuse või imeteo või au, häbi, vooruse või pahe mälestust, mis jääb kasuks järeltulijatele, et me hoiduksime halvast ja nõuaksime taga head. Selliseid kujutisi on kahte liiki: sõnadega kirja pandud raamatutes, nagu sel puhul, kui Jumal kirjutas seadused käsulaudadele või käskis kirjutada üles Teda armastanud inimeste elulood; või siis vaatamiseks mõeldud, nagu siis, kui Ta käskis mannakruusi ja sau panna seaduselaekasse mälestuseks. Ka nüüd me kujutame sündmusi ja heategusid. Jäta siis kõik kujutised ja tee seadus Selle vastu, kes kõike seda käskis või kiida heaks kõik kujutised vastavalt igäihe põhjusele ja viisile. Rääkisime nüüd kujutiste liikidest, rääkigem ka kummardamisest.

14. Kummardamine on alistumise ja austuse märk ning sel on eri liike. Esimene on kummardamine teenides, mis on suunatud ainsale, kes on loomult kummardamist väärt, Jumalale. Teiseks on kummardamine, mis on suunatud ainsa loomult kummardamisväärse Jumala pärast Tema sõpradele ja teenritele, nagu kummardasid Joosua Nuuni poeg või Taaniel ingli ees, või jumalikele kohtadele, nagu Taavet ütleb: „Kummardagem koha ette, kus Tema jalad seisid” (Ps 131 (132):7 LXX)² või Temale pühitsetud asjade ette, nagu siis, kui kogu Iisrael kummardas lepingutelgi poole või Jeruusalemma poole igast kaarest, nagu juudid tänini teevad, või Jumala seatud ülemate ees, nagu Jaakob kummardas Eesavi kui vanema venna ees, nagu Jumal oli seadnud või vaarao, Jumala seatud valitseja ees, või Joosepi vennad

² Meil: „tema jalgade järi ette”.

Joosepi ees. Teatavasti kummardatakse ka vastastikusest austusest, nagu Aabraham kummardas Emmori poegi. Jäta siis kõik kummardamine või kiida heaks kõik kummardamine, mis tehakse õigel põhjusel ja viisil.

15. Kosta nüüd, kui ma küsin: Eks Jumal ole üks? Jah, vastad sina, minu arust on üks seaduseandja. Miks annab Ta siis vastukäivaid seadusi? Eks keerubidki ole loodud olevused. Miks Ta siis käsib teha inimekatega nikerdatud keerubid, et need varjaksid lepituskaant? On selge, et pole võimalik teha kujutist Jumalast, kes on piiritlematu ja kujutamatu või kujutada Jumalana midagi muud, et loodut ei teenitaks ega kummardataks nagu Jumalat. Ometi käsib ta teha kujutised keerubitest, kes on kujutatavad ja seisavad nagu sulased Jumala aujärje ees ja varjavad sellisena lepituskaant. Sest oli ju sobilik, et taevaste teenrite kujud varjasid jumalike saladuste kujutist. Eks laegas, mannakruus ja lepituskaas olnud kõik kätega tehtud? Eks olnud nad inimekate töö? Eks olnud nad tehtud (kui sinu sõnu kasutada) väärust aimest? Ja kogu lepingutelk – eks seegi olnud kuju, vari ja ettetähendus? Ütleb ju ka püha apostel, jutustades vana seaduse preestritest: „Nad teenivad pühamus, mis on ainult taevase kuju ja vari”. Moosest ju juhendati, kui ta hakkas telki valmistama: „Vaata, et sa teed kõik selle kuju järgi, mida sulle näidati mäel!” (Hb 8:5). Ent Seadus polnud isegi mitte kuju, vaid kuju vari, nagu seesama apostel ütleb: „Seadus on vaid tulevaste hüvede vari, mitte nende hüvede täiskuju” (Hb 10:1). Kui nüüd Seadus keelab kujud, on aga ise kuju eeljoonis, mida peaks kostma? Kui lepingutelk on vari ja ettetähendus, mismoodi siis Seadus kujude tegemist keelab? Aga nii pole asjad mitte; igal on oma aeg.

16. Muiste ei kujutatud üleüldse ilmihuta ja kujutamatu Jumalat. Aga nüüd, kui Jumal on saanud nähtavaks ja elanud koos inimestega, kujutan ma seda, mis Temas on nähtavat. Ma ei kummarda ainet, vaid aine Loojat, kes sai minu pärast aineliuks ja võttis aines elada ning tõi mulle aine kaudu pääsemise. Jumalana ma seda ei austa – ei mingil kombel! Kuidas võib see, mis on saanud olemise olematust, olla Jumal? Ehkki Jumala ihu sai isikus ühinemise kaudu jumalikuks, muutmata end Võidnuga samaseks, jäi ta selleks, mis oli – mõistuse ja vaimuga varustatud hinge elavakstehtud lihaks, millel on algus ja mis on niisiis loodud. Ma austan ka muud ainet ja tunnen aukartust selle vastu, mille kaudu tuli mulle pääste, sest aine on täis jumalikku väge ja armu. Eks üliõnnis ja kallis ristipuu ole aineeline? Eks püha ja auline mägi ole aineeline? Või Pealuupaik? Eks ole aineeline eluandja kalju ja püha haud, meie ülestõusmise allikas? Eks ole aineeline ka tint ja püha evangeeliumiraamat? Eks ole aineeline ka elavakstegev laud, mis pakub meile eluleiba? Eks ole ainelised kuld ja hõbe, millest tehakse ristid, diskosed ja karikad? Eks ole

kõigepealt ainelised meie Issanda ihu ja veri? Jäta siis kõige selle austamine ja kummardamine või anna järele Koguduse pärimusele ning kummarda pühakujusid, mis on pühitsetud Jumala ja Tema sõprade nimede läbi ning seeläbi, et nende üle varjab Jumala Vaimu arm.

Ära laida ainet, see pole põlastusväärne! Miski, mille Jumal on teinud, pole põlastusväärne, nagu manilased mõtlevad. Ainus põlastusväärne on see, mis pole saanud algust Jumalast, vaid mille oleme ise leiutanud, see on tahte vaba kaldumine loomupärasest loomuvastasesse, teisisõnu patt. Kui sa põlgad pühakujusid Seaduse pärast ja eitad neid, kuna nad on ainelised, siis kuula, mida Kiri ütleb: „Ja Issand rääkis Moosesega, öeldes: „Vaata, ma olen nimepidi kutsunud Betsaleeli, Huuri poja Uuri poja Juuda suguharust. Ma olen tema täitnud Jumala Vaimuga, tarkuse, mõistuse ja teadmistega ning igasugu tööoskusega, et kujundada kunstipäraseid töid kullast, hõbedast ja vasest, uuristada kive raamistuse jaoks ja nikerdada puud, tehes igasugu tööd. Ja mina, vaata, olen andnud temale abiks Oholiabi, Ahisamaki poja Daani suguharust. Ja ma olen andnud kõigi arukate südamesse oskuse teha kõike, mida ma sind olen käskinud” (2Ms 31:1-6). Ja veel: „Mooses rääkis kogu Iisraeli laste kogudusega, öeldes: „Issand on käskinud ja öelnud nõnda: Võtke sellest, mis teil on, Issandale tõstelõivu; igaüks, kes heast südamest tahab anda, toogu Issandale tõstelõivuks kulda, hõbedat ja vaske, sinist, purpurpunast ja helepunast lõnga ning peent linast lõime, kitsekarvu, punaseid jäaranahku, merilehmanahku, akaatsiapuud, valgustusõli, palsamit võideõliks, healõhnalisi suitsutusrohke, karneoolikive ja ilustuskive õlarüü ja rinnakilbi jaoks. Ja igaüks, kes teist on osav, tulgu ja tehku kõik, mida Issand on käskinud: elamu ja selle telgi” (2Ms 35:4-11).

Ennäe, kui hinnaline on aine, aga teie põlgate seda! Jah, kitsekarvad ja värvid – helepunane, purpurne ja sinakaspunane – on tõesti tühipaljad asjad. Aga vaata inimkättega tehtud keerubite kujusid. Kuidas keelad sa Seaduse põhjal seda, mida Seadus käsib teha? Kui sa keelad Seaduse põhjal pühakujud, siis vaata, et sa pead ka hingamispäeva ja lased end ümber lõigata! Aga tea, et kui sa tahad Seadust pidada, „ei ole sul Kristusest mingit kasu” (Gl 5:2). „Teie, kes te tahate saada õigeaks Seaduse kaudu,... olete armust kõrvale jäetud” (Gl 5:4). Muistne Iisrael ei saanud näha Jumalat, meie aga näeme katmata palgega Issanda auhiilgust (vrd 2Kr 3:18).

17. Me paneme kõikjal välja Tema nähtava kuju ja pühitseme esimest meelt, sest eks nägemine ole meeltest esimene, samuti nagu pühitseme sõnadega kuulmist. Pühakuju on nagu teatud ülestähendus: see, mida raamat on kirjaoskajale, on kujutis kirjaoskamatuks. Ja mida kuulmisele on kõne, on nägemisele kujutis, aga vaimus

me ühineme sellega. Seepärast käskis Jumal teha seaduselaeka kõdunematust puust ja kullata seest ja väljast üle ning panna sinna seaduselaead, sau, kuldkruus, milles oli manna, et tuletada meelde möödunud ja ennustada tulevast. Kes ei kutsuks neid kujudeks ja valjuhääleteks kuulutajateks? Need polnud telgis kuski kõrvalises kohas, vaid kogu rahvale nähtaval ning nende peale vaadates kummardati ja teeniti Jumalat, kes oli nende kaudu tegutsenud. On selge, et ei kummardatud mitte neid esemeid, vaid need asjad tuletasid meelde sündinud imesid ja nii kummardati imetegijat Jumalat. Kujud olid meeldetuletuseks, need polnud jumalakujud, vaid tuletasid meelde Jumala tegusid.

18. Jumal käskis võtta Jordanist kaksteistkümmend kivi ja seletada seda nõnda: „Kui teie lapsed tulevikus küsivad, öeldes: Mis kivid need teil on?, siis vastake neile, et Jordani veevool katkes Issanda seaduselaeka ees, kui see läks üle Jordani: Jordani veevool katkes ja need kivid olgu Iisraeli lastele igaveseks mälestuseks!” (Jos 4:6-7). Kuidas siis meie võiksime jätta kujutamata Kristuse, meie Jumala päästvad kannatused ja imed, nii et kui meie lapsed küsivad, mis see on, võime öelda, et Jumala Sõna sai inimeseks ja Tema kaudu ei pääsenud mitte ainult Iisrael läbi Jordani, vaid kogu loomus naasis muistsesse õndsusse. Seeläbi tõusis loomus maa alumistest paikadest „kõrgele üle iga valitsuse” (Ef 1:21).

19. Aga öeldakse: Tee Kristuse või Tema Ema, Jumalasünnitaja kuju, ja piirdu sellega. Rumalus! Sa teed end selgelt pühakute vaenlaseks. Sest kui sa teed Kristuse kuju, aga pühade oma mitte, on ilmne, et sa ei keela mitte pühakuju, vaid pühakute austamist. Sa teed Kristuse kuju, kes on ausse saanud, kuid loobud pühade kujutamisest, otsekui poleks nemad au osalised, kutsudes nõnda tõtt valeks. Sest Issand ütleb: „Kes austab mind, seda austan mina“ (1Sm 2:30). Ja püha apostel: „Nõnda ei ole sa enam ori, vaid poeg, aga kui sa oled poeg, siis sa oled ka pärija Jumala kaudu” (Gl 4:7). Ja: „kui me koos temaga kannatame, siis meid ka koos temaga kirgastatakse” (Rm 8:17). Sa ei tõsta sõda mitte pühakujude, vaid pühakute vastu! Ütleb ju ka Johannes Jumalasõnaõpetaja, kes Issanda rinna vastu nõjatus: „Siis me oleme tema sarnased” (1Jh 3:2). Otsekui see, kes ühineb tulega ning muutub ühinemise kaudu tuliseks – mitte loomu, vaid ühinemise poolest – ja saab osaduse kaudu tuleks, nõnda, ütlen, juhtus ka lihaks saanud Jumala Poja lihaga. Kui see sai isikus ühinemise kaudu osa jumalikust loomusest, sai see muutumatult Jumalaks, sest seda ei võidnud mitte Jumala vägi nagu prohveteid, vaid Võidja terviklik ligiolu. Kui nüüd see on Jumal, on pühadki jumalad, ütleb pühakiri: „Jumal seisab jumalate koguduses” (Ps 82:1). Et Jumal seisab jumalate keskel, tähendab, et Ta jagab [au ja taevasi eluasemeid] igaühele teenete järgi, nagu püha Grigoori seda seletab. Sest

pühad on juba elades täis Püha Vaimu ja surres jääb Püha Vaimu arm lahkumatult nii nende hinge kui ka nende ihudesse, mis hauas puhkavad, ning nende kujutistesse ja pühakujudesse – seda mitte olemuse, vaid Jumala armu ja toime poolest.

20. Jumal kuulutas Taavetile, et selle poeg ehitab Talle templi ja hingamispäiga. Saalomoni ehitaski templi ja valmistas ka keerubid, nagu Kuningate raamat jutustab. Ja ta kattis keerubid kullaga, samuti seinad ümberkaudu ja nikerdas keerubid ja palmipuud sees- ja välispidi. Pole öeldud, et kuhugi kõrvalisse paika, vaid „ümberringi”. Ta tegi ka härjad ja lõukoerad ja granaatõunad. Aga eks ole palju väärikam ehitada Issanda koja seinad pühakute kujutistega kui loomade ja puude omadega?

Kuid Seadus, mis ütleb: „Sa ei tohi teha mingisugust pilti” (vrd 2Ms 20:4). Samas Saalomoni, kelle peale oli valatud tarkust, kujutas taevast, tegi keerubite ja lõukoerte ja härgade kujud, ehkki Seadus seda keelas. Kui nüüd meie teeme Kristuse ja pühade inimeste kujutisi, siis eks me tee vagamini, on nad ju täis Püha Vaimu? Nagu vanasti puhastati tempel ja rahvas vere ja lehmatuhaga, on need nüüd puhastatud Kristuse verega, kes suri märtrisurma Pontius Pilatuse ajal, näidates end olevat märtritest esimene, aga ka pühakute verega, kelle peale Kogudus on rajatud. Muiste ehitati tempel tummade elajate kujutistega; nüüd aga nende kujutistega, kes on iseennast vaimulikuks templiks ja Jumala elupaigaks muutnud.

21. Maaligem siis Kristust, meie Kuningat ja Issandat, võtmata Tema ümbert Tema väehulki – pühad inimesed ongi Issanda väehulgad. Jätku maaapealne kuningas esiti iseend ja alles siis oma Kuninga ja Issanda oma sõjaväest ilma. Võtku seljast purpurmantel ja alles siis jätku austusest ilma need, kes on võitnud hirmuvalitseja ja saanud jagu oma kirgedest. Sest kui nad on Jumala pärijad ja Kristuse kaaspärijad, saavad nad osa ka Jumala aust ja Kristuse kannatustest. Miks siis Kristuse sõbrad ei võiks osa saada maaapealsestki aust? Issand ütleb: „Ma ei nimeta teid enam orjadeks... te olete minu sõbrad” (vrd Jh 15:15). Kuidas võtame neilt siis selle au, mille Kogudus on neile andnud? Oh seda jultunud kätt! Oh seda häbematut meelt, mis vaidleb Jumalaga ja teeb Tema käskude vastu! Kui sa ei kummarda pühakuju, ära kummarda ka Jumala Poega, kes on nähtamatu Jumala elav ja täpne kuju.

Ma kummardan Kristuse kui lihakssaanud Jumala kuju; kõigi Valitseja Jumalasünnitaja kuju kui Jumala Poja Ema kujutist; pühakute kujusid kui Jumala sõprade omi, kes on surmani patu vastu seisnud ja järginud Kristust, valades oma vere Selle eest, kes oli enne valanud oma vere nende eest. Et nad on käinud Tema jälgedes, kujutan ka mina nende vägitöid ja kannatusi, et saaksin nende läbi pühitsetud ja mind

täidaks samasugune ind. Sest nagu püha Vassiili ütleb, kandub kujule osutatud ausus üle algkujule. Kui püstitad Jumalale pühakodasid, püstita ka nende võidutähed. Muiste ei püstitatud templeid inimeste nimel, ei pühitsetud õiglaste surma, vaid seda leinati. Seda, kes surnud puudutas, olgu selleks kasvõi Mooses, peeti roojaseks. Aga nüüd tähistame pühakute mälestusi pidupäevadena. Surnud Jaakobit leinati, aga Stefani surma auks peetakse püha. Kaota siis ka pidupäevad pühakute auks, sest need on vana seaduse vastased, või salli pühakujusidki, mis on sinu sõnutsi samuti seadusevastased. Aga võimatu oleks jätta pühakute mälestuspäevad tähistamata: terve pühade apostlite ja jumalakandjate isade koor käsib neid pidada.

Kuna Jumala Sõna sai lihaks ja kõiges peale patu meie sarnaseks, segunes segunematult meiega ja muutumatuks jäädes jumalikustas liha, sest Tema jumalus ja liha sisaldasid segunematult teineteises³, oleme tõeliselt pühitsetud. Kuna Jumala Poeg ja Jumal, kes jumaluse poolest on kannatustest vaba, kannatas selles, mis Ta oli enesele võtnud, ja maksis meie võla, tasus verd valades meie eest kindla ja imelise lunaraha: poja veri on isa jaoks veenev ja auline, oleme saanud tõeliselt vabaks. Ja kuna Ta läks alla surmavalda ja kuulutas sinna aegade algusest saadik aheldatud hingedelegu vangidele vabanemist, nagu pimedatele nägijaks saamist, ning, sidudes vägimehe kinni, tõusis oma ülekaaluka väega surnust üles ja tegi meilt võetud liha kadumatuks, oleme saanud tõeliselt kadumatuteks. Ja kuna me oleme sündinud veest ja Vaimust, oleme võetud tõeliselt Jumala lasteks ja saanud Tema pärijateks. Seepärast kutsubki Paulus usklikke pühadeks. Ja nii me ei leina pühakuid, vaid tähistame nende surma mälestust pidupäevana. Me pole enam Seaduse, vaid armu all, me oleme saanud õigeks usu kaudu ja tunneme ainult tõelist Jumalat; aga õiglastele pole Seadust seatud (vrd 1Tm 1:9). Me pole Seaduse algete all, lastena orjatoolises seisundis, vaid saanud täismeheks ja saame süüa tahket toitu, mitte ebajumalatele ohverdatut (vrd Gl 4:1-7). Seadus on hea (Rm 7:12) otsekui lamp, mis paistab hämaras paigas, aga ainult seni, kuni päev hakkab haletama (vrd 2Pt 1:19). Juba on koidutäht tõusnud teie südames ja Jumala tundmise elav vesi on katnud rahvaste mere ning me kõik oleme õppinud tundma Issandat; vana on möödunud, vaata, kõik on uueks saanud (vrd 2Kr 5:17). Püha apostel Paulus ütleb ülemapostel Peetrusele: „Kui sina, kes sa oled juut, elad paganate, aga mitte juudi kombel, kuidas sa siis sunnid paganaid juudi kombeid pidama?” (Gl 2:14). Ja galaatlastele kirjutab ta: „Ma tunnistan jälle igale inimesele, kes laseb end ümber lõigata, et tema kohus on täita kogu Seadust” (Gl 5:3).

³ *Perichoresis*.

22. Vanasti, kui Jumalat ei tuntud, teeniti jumalatena neid, kes loomult seda pole. See-eest kuidas me pöördume nüüd, mil me tunneme Jumalat või pigem, mil Jumal on meid ära tundnud, siis jälle nõrkade ja viletsate algainete poole (vrd Gl 4:9)? Olen näinud Jumala inimkuju ja mu hing on päästetud. Olen näinud Jumala kuju nagu Jaakobki, ent hoopis teistviisi. Tema nägi ainetuil vaimusilmil Ainetut, kes kuulutas tulevast ette, aga mina näen seda, kes on lihas nähtav ning see on elavalt mu mälus. Apostlite vari, higratikud ja põlled, peletasid haigusi ja kurje vaime (Ap 19:12), miks siis pühade inimeste varju ja kuju ei peaks austatama? Kas lõpeta igasugune aine kummardamine või ära muuda igavesi piire, ära liiguta neid, mille isad on seadnud.

23. Koguduse seadused pole jäetud meile mitte üksnes kirjalikult, vaid ka kirjutamata pärimusena. Püha Vassiili ütleb oma kolmekümnepeatükilises kirjas Amfilookile 27. peatükis sõna-sõnalt nõnda: „Koguduses alalhoidavatest õpetustest ja kuulutustest on meil osa kirjas, osa aga on antud meile apostlite pärimusena, mida meile on salaja õpetatud. Mõlemad on sama olulised vagaduse jaoks. Mitte keegi, vähemalt mitte keegi selline, kes on vähegi kogenud Koguduse seadmisi, ei väida nende vastu. Sest kui me läheksime kirjutamata kommete kui vähemtähtsate kallale, eksiksime ka tähtsa osas ja teeksime kahju evangeeliumile” (Pühast Vaimust 27). Need on suure Vassiili sõnad. Kuidas me teame, kus on püha Pealuupaik ja Elu Haud? Eks nii, et vanemad on lastele suuliselt edasi andnud, kus need asuvad? On küll kirjas, et Issand löödi Pealuupaigal risti ja pandi hauda, mille Joosep oli kaljusse raiunud, aga et need on needsamad kohad, mida me praegu kummardame, seda teame kirjutamata pärimusest, nagu paljut muudki. Kust tuleb kolmekordne vettevajutamine ristimisel? Kust ida poole palvetamine? Kust salasuste pidamise pärimus? Seepärast ütleb ka püha apostel Paulus: „Niisiis, vennad, seiske kindlalt ja pidage kinni nendest pärimustest, mida te olete õppinud kas meie sõna või kirja kaudu” (2Ts 2:15). Kui meile on nii palju ja nii suuri teadmisi kirjutamata edasi antud ja siiani hoitud, miks sa siis pühakujude asjus juuksekarva lõhki ajad?

24. Kõik need kirjakohtad, mida sa ette tood, näitavad põlastust mitte pühakujude, vaid paganate kombe vastu kujutisi jumalateks pidada. Aga paganate sobimatute kombe pärast ei pea meie jumalakartlikku kommet välja juurima. Nõiad ja loitsijad vannutavad, aga Koguduski vannutab usuõppijaid. Esimesed kutsuvad kurje vaimu appi, teine Jumalat kurjade vaimude vastu. Paganad pühendavad oma kujud kurjadele vaimudele ja kutsuvad neid jumalateks, aga meie pühendame oma kujud tõelisele Jumalale, kes on saanud lihaks ning Jumala sulastele ja sõpradele, kes kihutavad minema kurivaimude väehulgad.

25. Kui sa aga ütled, et püha ja imeline Epifaani keelab selge sõnaga pühakujud, siis tea kõigepealt, et see kõne on ehk moonutatud või talle ekslikult omistatud, nii et üks on teose kirjutanud, aga see kannab teise nime, nagu tihtipeale juhtub. Teiseks teame, et kui õnnis Atanaasi keelas panna pühade inimeste säilmeid säilmekirstudesse, vaid need maha matta, siis tahtis ta vabaneda egiptlaste sobimatust kombest, sest nemad ei matnud oma surnuid maha, vaid jätsid nad vooditele või lavatsitele. Isegi kui tema kõne on ehtne, tahtis suur Epifaanigi võib-olla mingit väärkommet parandada, kui õpetas, et pühakujusid ei tohi maalida. Et tema eesmärk polnud pühakujusid kaotada, annab tunnistust tema kirik, mis on tänini pühakujudega kaunistatud. Kolmandaks pole erand veel Koguduse seadus, nagu üksainus pääsuke ei too kevadet – nii arvavad Grigoori Jumalasõnaõpetaja ja tõde. Üks kõne ei lükka veel ümber ühest maailma otsast teise ulatuva Koguduse pärimust.

26. Nõustu siis kirjakohtade ja vaimulike isade enamuse tunnistustega. Ehkki pühakiri ütleb: „Paganate ebajumalad on hõbe ja kuld, inimeste kätetöö” (Ps 115:4), ei keela ta sellega kummardada elutut või inimkäte tehtut üleüldse, vaid ainult kurjade vaimude kujusid.

27. Juba rääkisime, et prohvetid kummardasid ingleid ja inimesi, kuningaid ja jumalakartmatuidki, isegi saud. Ka Taavet ütleb: „Kummardage tema jalgade järi ette” (Ps 99:5), Jesaja suu läbi aga ütleb Jumal: „Taevast on minu aujäre ja maa on minu jalajäre” (Js 66:1). Kõigile on selge, et taevast ja maa on loodud objektid. Ka Mooses ja Aaron ning kogu rahvas kummardasid kätega tehtud asju. Ütleb ka Paulus, Koguduse kuldne laululind, oma kirjas heebrelastele: „Kui Kristus tuli tulevaste hüvede ülepreestrina, suurema ja täiuslikuma telgiga, mis ei ole kätega tehtud, see tähendab ei ole osa sellest loomisest” (Hb 9:11). Ja veel: „Kristus ei läinud ju kätega tehtud kõige pühamasse paika kui tõelise paiga eelkujusse, vaid taevasse enesesse” (Hb 9:24). Niisiis oli esimene pühapaik ehk lepingutelk ja mis seal sees, kätega tehtud, aga keegi ei keelanud seda kummardamast.

...

(Toodud varasemate kirikuisade tsitaadid ja nende kommentaarid jäävad käesolevast tõlkest välja)

Algusest peale on Jumal andnud ristirahvale palju hingekarjaseid ja kuningaid, kes on sõnas ja elus silma paistnud tarkuse ja jumalakartusega; pühad ja Jumalast innustatud isad on pidanud hulga kirikukogusid – miks pole ükski neist võtnud ette pühakujude austamist lõpetada? Me ei ole nõus, et hakatakse õpetama uut usku. Püha Vaim on prohveti kaudu öelnud: „Siionist lähtub Seadus ja Jeruusalemmast

Issanda sõna” (Js 2:3). Me ei ole nõus, et kord mõeldakse nii ja kord naa, vastavalt ajavaimule, nii et väljaspool seisjad saavad usu üle nalja teha ja irvitada. Me ei ole nõus alluma keisri korraldusele, mis püüab tühistada isadelt päritud kommet. Sest vagad valitsejad ei tühista Koguduse seadusi. Need korraldused pole isade seadused, sest mida tehakse vägivalga ja mitte veenmisega, on röövlik. Selle tunnistuseks on teine Efesose kirikukogu, mida kutsutakse veel nüüdki röövlikoguks, mida keiser oma sunniga mõjutas ja millel tapeti õnnis Flavian. Säärased küsimused on kirikukogude, mitte keisrite pädevuses, nagu Issandki on öelnud: „Kus kaks või kolm on minu nimel koos, seal olen mina nende keskel” (Mt 18:20). Kristus ei andnud meelevalla siduda ja lahti päästa mitte valitsejatele, vaid apostlitele ja nende järglastele, karjastele ja õpetajatele. Ja apostel Paulus ütleb: „Kui ka meie ise või ingel taevast kuulutaks mingit evangeeliumi selle asemel, mida meie oleme teile kuulutanud...” (Gl 1:8) – jätame halastusest edasise välja ütle mata, oodates nende inimeste pöördumist. Aga kui me näeme, et hukatuse teelt ei pöörduta – hoidku Issand selle eest! – siis peame lisama ka ülejäänud sõnad, ent loodame, et nii ei lähe.

Kui keegi astub kotta, kus on seintele maalitud Moosese ja vaarao lugu ja juhtub küsima nende kohta, kes käisid läbi mere nagu kuival maal, et kes need on, mida sa siis vastad? Eks ikka: „Iisraeli lapsed”. „Kes lööb sauaga merd?” – „Mooses”. Sama moodi, kui keegi maalib ristilöödud Kristuse ja talt küsitakse: „Kes see on?”, vastab ta: „Meie pärast lihaks saanud Kristus Jumal”.

Jah, Issand, me kummardame ja embame armastusega kõike, mis on Sinu oma: Sinu jumalikkust, väge, headust, armu meie vastu, allatulemist ja lihakssaamist. Ja nagu me kardame puudutada hõõguvat rauda mitte raua loomuse, vaid tema tulisuse pärast, nõnda kummardame me Sinu liha mitte liha loomuse, vaid sellega isiku poolest ühinenud jumaluse pärast. Me kummardame Sinu kannatusi. Kes oleks näinud, et surm on kummardatav, et kannatused on pühad? Aga tõesti, me kummardame mu Jumala ihulikkude surma ja päästvaid kannatusi! Me kummardame Sinu kuju, kummardame kõike, mis on Sinu – Sinu teenreid, sõpru ja ennekõike Sinu Ema, Jumalasünnitajat.

Me palume Jumala rahval, pühal hõimul, pidada Koguduse pärimusi. Sest vähemagi pärimusosa eemaldamine võib nagu kivide eemaldamine majast tuua kaasa kogu ehitise kokkuvarisemise. Jäägem siis kindlaks, kõikumatuks ja vankumatuks, olles rajatud kindlale kaljule, Kristusele, kelle päralt on kõik au, kiitus ja kummardamine koos Isa ja Püha Vaimuga nüüd, ikka ja igavesest ajast igavesti. Aamen.

IKOONITEOLOOGIAST LEONID USPENSKI PÕHJAL

Olivier Clément

Leonid Uspenski „Essee ikooniteoloogiast õigeusu kirikus” (I köide, Pariis 1960) on raamat, mis läheb ajalukku.

Teos käsitleb põhiliselt ühte olulist teemat – kristlikku kunsti. Kunst on paljude meie kaasaegsete jaoks täiuslikkuse otsing, sest kristlik kunst paneb otseselt proovile võimekuse oma usku tunnistada ja tunnetada, ning teos on niisiis esimene püüe viia kokku midagi, mis ei ole ennekõike esteetiline või filosoofiline, vaid olemuslikult teoloogiline selle kõige täiuslikumas tähenduses ning mis eeldab ja nõuab sisekaemust.

Kaalukust lisab ka asjaolu, et autor ei ole pelgalt teoreetik, vaid üks meie ajastu paremaid ikoonimaalijaid, kes hiljaaegu lõpetas koostöös preester Grigoori Krugi-ga¹ Pariisi kesklinnas vastvalminud Kolme Püha Ülemhinge karjase kiriku suurte freskode maalimise.

Tahan sellest teosest kõneldes tuua välja mõned ikooniteoloogia põhiteemad.

Autor meenutab meile kõigepealt, et pühakujude – Kristuse, Jumalaema, inglite ja pühakute ikoonide – austamine on VII üleilmsel kirikukogul sõnastatud kristliku usu dogma. Ikoon ei ole seega dekoratiivne element ega lihtne pühakirja illustratsioon, vaid lahutamatu osa liturgiast ja kannab endas „võimalust tunda Jumalat ja saada Temaga üheks”.

Me teame, et püha tähistamisel asetame kiriku keskele ikooni, millel on kujutatud meenutatav sündmus. Laiemalt ja terviklikuna kujutab aga kirik oma arhitektuuri ja freskode (või mosaiikidega) liturgia tähendust ajas: jumaliku auhiilguse peegeldust ja Messia tulevast kuningriiki. Sõna ja pilt liturgias moodustavad lahutamatu terviku, „pneumosfääri”, kui nii võib öelda, mille kaudu traditsioon muudab

¹ Grigoori (ilmikuna Georgi) Krug 1908–1969, Peterburis sündinud ja 1917–1931 Eestis ning seejärel Prantsusmaal elanud munkpreester ja ikoonimaalija.

Jumala sõnumi tänapäevaseks ja elavaks. Nii vastab ikoon Pühakirjale mitte kui illustratsioon, vaid samamoodi kui liturgilised tekstid: „need tekstid ei piirdu Pühakirja sõna-sõnalt ümber kirjutamisega, nad on sinna justkui põimitud; vaheldudes ja võrdsustades selle osadega toovad nad esile tähenduse, näitavad teed, kuidas elada evangeelses ettekuulutus. Kujutades erinevaid hetki pühast ajaloost, muudab ikoon nähtavaks nende mõtte ja elulise tähenduse. Liturgia ja ikoonide kaudu elab Pühakiri sellisena kirikus ja igas selle liikmes” (lk 164-165).

Pühakujude austamine on niisiis liturgilise kogemuse üks põhilisemaid aspekte ehk kuningriigi tunnetamine Kuninga tegude kaudu. „Looritatult” muidugi ja usuga, on sellisel kaemusel, kui inimene selle terviklikult läbi elab, otsekoheselt mõjuv tunnetuslik iseloom, see on „jumalike asjade tajumise”, mis toimib tervikuna läbi inimese. Õigeusu arusaam liturgiast ilmneb sellisena lahutamatuna idakirikliku askeesi kindlastest veendumustest, et sellel esitatud tegelased on muutunud ja kirgastunud Taabori mäe valguse tajumisest keha vaimsekssaanud aistingute kaudu, see tähendab nad pole mitte „dematerialiseerunud”, vaid Pühast Vaimust läbi imbutunud ja muudetud. Inimese kõiki tahkusi pühitsedes alustab liturgia meelte muutmist, teeb need võimeliseks võtma vastu nähtamatut läbi nähtava, jumalariiki läbi salasuse. Leonid Uspenski rõhutab, et ikoon pühitseb nägemist, sest Jumal ei teinud ennast üksnes kuuldavaks, vaid Ta on ka nähtav: Kolmainu auhiilgus ilmub läbi Jumala Poja lihakssaamise. Kui me mõtleme nägemise olulisusele tänapäeva inimese elus, mis piirini on ta silmadega saanud informatsiooni tõttu mõtetes lõhestunud, rikutud ja erootiliseks muutunud, mis piirini on suurlinnade valgusvood teda tervikult lahutanud, teinud temast „eikellegi”, mõistame pühakuju olulisust, sest see on vaba meelelisusest (vastupidiselt nii paljudele imetlusväärsetele lääne kristliku kunsti teostele) ja selle eesmärk on meie nägemist puhastada, rahustada, valgustada, panna meid „silmist paastuma”, kui kasutada püha Dorotea (lk 210) sõnastust.

Meie piltidest haaratud maailmas, kirjutas kord üks protestandist sõber, on ikoon saanud hingede puhastamisel hädavajalikuks. Kirik pidi VIII ja IX sajandi pildirüüste ajal ikooni tähendust täpsustama ja Leonid Uspenski teos on täis viiteid tolle ajastu õpetustele ja kirikukogude tekstidele. Autor pühendab pildirüüste sisutiheda peatüki, aga see on olulisem pigem ikoonivastaste liikumiste usuliste ajendite mõistmiseks.

Tundub, et ikonoklasmi tegelikku ajendit saab selgitada transtsendentaalsust tähtsustava semiitluse äkilise levikuga, mida mõjutasid sel ajal enamuses olnud juudid

ja moslemid, õigeusu traditsioonis jääb jumaliku nähtamatuse tähendus inimeste ja lihakssaamise varju.

„Ikonoklastide argumendid Kristuse kujutamise kohta olid pateetilised ja väheütlevald...” (lk 152). Kuid pildirüüste oli ka reaktsioon mõnikord piltide jumaldamisele kalduvale praktikale, vastus nakkavale kultusele, kantud maagia ja demiurgide (sõna neoplatonlikus tähenduses) mõttest, mis tahtis, et pilt oleks olemuslikult enam-vähem samane kujutatavaga: nii jõuti ikooni ja euharistia segiajamiseni ja mõned preestrid ei teinud enam vahet pühadel andidel ja iseäranis austatud ikoonidel. Nii vastandusid Kirikus kaks olulist mittekristlikku arusaama jumaliku kohta, mida üksnes Halkedoni dogma sai lepitada: ühelt poolt Vana Testamendi staatiline Jumal, kes ei olnud evangeeliumi kuulutaja, isikuline, kuid suletud olemuslikku jagamatusesse (üks ja ainus olemine), Jumal, keda ei saanud kujutada, sest me ei osanud tema pühadusest osa võtta, ja teisalt püha olemusega jumalikkus või pigem kõikjal kõigis vormides kohalolev looduse pühalikkus.

Õigeusk sai neist kahest vastandlikust kiusatusest üle, kinnitades pühakuju kristoloogilist põhielemust ja selle rangelt isikulist (ja mitte olemuslikku) väärtust. Ta näitas kõigepealt, et pildi ainus eeskuju on Kristus ise. Vanas Testamendis ilmus Jumal läbi sõna, seega polnuks ilma pühaduseteotuseta võimalik teda kujutada. Kuid 1. (20:4) ja 5. Moosese raamatus (5:12-19) olev keeld on justkui lihakssaamise õrn ettekuulutus: see heidab kõrvale iidoli ja teeb ruumi Jumala näo järgi tehtud inimesele. Sest kujutamast Sõnast sai kujutatav ihu: „kui nähtamatu”, kirjutab püha Johannes Damaskusest, „olles lihasse saanud, muutub nähtavaks ja kirjutab sarnasust Sellega, kes on ennast näidanud...” (PG 94, 1239). Kristus pole üksnes Jumala Sõna, vaid ka Tema kuju. Lihakssaamine loob ikooni ja ikoon tõestab lihakssaamist. Õigeusu kiriku jaoks on esimene ja põhiline ikoon seega Kristuse pale. Nagu Leonid Uspenski välja pakub, on Kristus ennekõike kuju, *acheiropoietos*, „käteta-tehtud” – selline on liturgia poolt üle võetud traditsiooni sügav tähendus, mille järgi Issand vajutab linasse oma püha näo.

Leonid Uspenski tõlgendab raamatus liturgilisi tekste vägagi kirjanduslikult ja jutustab Kristuse kirjast Edessa kuningale, millele oli lisatud loor (*mandylion*), millesse ta oli oma näo vajutanud. Kuna kiri Agbarile oli ilmselge võltsing, olnuks autoril parem rõhutada selle loo sümboolset tähendust, nagu Kirik seda ka tegi, ja mitte sündmuse ajaloolisust.

Võib öelda, et Jeesuse ajaloolist nägu on Kirik hoolikalt talletanud kõigepealt just pühal maal ja seda ümbritsevas semiidi kultuuriruumis. On tõsiasi, et kõik Kristuse ikoonid jäta mulje põhilisest sarnasusest. Mitte fotograafilisest sarnasusest, vaid mulje sama isiku kohalolust, mis avaldub igatühele eriomasel moel (Ülestõusu ilmumise jutustavatele tekstidele tuginedes on mõned kreeka kirikuisad rõhutanud seda, rääkides paljususe ühtsusest). Sarnasus on siin lahutamatu kohtumisest ja osadusest: on ainult üks püha pale, mida Kirik on ajaloolise mälu talletanud (see mälu pilt on uuenenud põlvest põlve suurtele vaimulikele inimestele antud nägemuste kaudu), ja niisama palju pühasid palgeid kui on ikoonid (või pigem ikoonimaalija nägemusliku elu hetki). Jumala inimlik pale on ammendamatu ja hoiab meie jaoks, nagu Dionissi on seda rõhutanud, apofaatilist iseloomu: palede pale ja Ligipääsmatu pale... Uspenski toonitab, et pilt on olemas kristluse algusaegadest ja et katakombide kunst, mis on märkide kunst, kingib mõnikord puhaste sümbolite ja allegooriliste kujutuste kõrvale ka vaieldamatut sarnasust kujutajaga. Sellegipoolest määratletakse pühadust siis pigem tavalise keelekasutuse kui sümboolse kunstilise väljenduse kaudu: III ja eriti IV sajandil algab ikoonikunstile nii iseloomulik sisu väljendamine vormis. Märkiliste tähenduste ajaloo jaoks oleks äärmiselt huvitav uurida, mil määral see kristliku kunsti areng langeb kokku hellenistliku kunsti muutmisega „ajatuks kunstiks” nii nagu Malraux seda on kirjeldanud, ja mil määral ta sellest eristub, kuivõrd „ajatu kunst” on ebaisikuline, ikoon aga isikuline...

Kui pühakuju kuulub kristluse loomusesse ja kui Kristuse ikoon on ennekõike Isa kuju, peitaks selles väites ületamatu kuristik, kuna Jumal-Isa on otseselt kujutamatu: „Kes mind on näinud, on näinud Isa,” ütleb Jeesus (Jh 14:9). VII oikumeeniline kirikukogu ja suur Moskva kirikukogu 1666-1667 keelasid rangelt Jumal-Isa kujutamist. Püha Vaimu, kes on end tuvi ja tulekeelena ilmutanud, tuleb kujutada ka ainult nii. Kas me ei võiks samuti väita, et Püha Vaimu kohalolekut sümboliseerib ka kogu ikooni täitev valgus? Meenutagem siinkohal, et Uspenski sellest ei räägi, jättes teema tõenäoliselt oma teose järgmise kõite jaoks, et Kolmainu olemus, üks-olemine, on väljendatud Aabrahami külalislahkust kujutades, kus Aabraham võtab vastu kolm ingliti. Neid kolme on püha Andrei Rubljov osanud maalida värvidega, mis tunduvad säilivat igavesti nagu pärlmutter, ja sellises saladuslikus armastuse liikumises, milles nad on eksimatult äratuntavad...

Kui Vana Testamendi kehtestatud keeld heideti kõrvale Kristuse poolt ja Tema pärast, siis kehtis see ka Tema ema, Tema sõprade, Tema ihu liikmete ja kõigi nende kohta, kes on osa Tema jumalikustunud ihust. Selsamal põhjusel, aga ka et lõpetada

otsustavalt ikoonivastaste süüdistused ja teatud õigeusklike seas valitsenud segadus, rõhutas Kirik selgelt, et ikoon ei ole oma algkujuga üheloomuline: Kristuse ikoon ei ole võrdne armulauaosaadusega ning see on „palgest palgesse suhe” kujutatavaga.

Kujutades oma algkuju järgi jumalikustunud inimest, on ikoonil esitatu isik, mitte loomus.

Eshatoloogilises perspektiivis esitab pühakuju inimese tõelist palet, tema igavikulist nägu, seda saladuslikku nägu, mida Jumal meis täidab ja mille püüdlemine on meie kutsumus. Inimlikus kunstis on võimalik kujutada Kristuse ja tema lähedaste pühitsetud ihusid ainult seepärast, et kujutatavad on pühitsetud Päästja lihakssaaamise kaudu. Ikoonikunst kasutab ja teatud mõttes ka väljendab seda aine pühitsemist. „Ma ei austa ainet,” kirjutas Damaskuse Johannes, „vaid ma austan aine Loojat, kellest on minu pärast saanud aine... ja kes on aine kaudu mulle pääste toonud” (Lk 94,1245). Igatahes ei saa sestpeale olla mitteloodav valgusepaiste kujutatavail palgeil üksnes sümboolne.

Kristliku kunsti vääramatu originaalsuse teene on, et sümboolika asetub inimnäo teenistusse ja väljendab personaalse eksistentsi isikulise olemasolu täiust. Kui võtta näitena hindu või tiibeti mandalad, siis need on geomeetrilised sümbolid, mis kanduvad keskse poole. Õigeusu mandalaks võiks nimetada näiteks kupliga tipnevat kandilist kirikuruumi, mille keskmes on Päästja ja mis ühendab meid Tema isikulise kohaloluga...

Seetõttu ei jõua küllalt tunnustada Uspenskit selle eest, et ta on esile tõstnud Trullo kirikukogu (692) ikooniteemalised otsused, mis käsivad asendada varasema kristliku kunsti sümbolid, eriti talle, kujutatava otsese kujutamise, ehk siis jumaliku energia kirkastatud inimnäo ja ennekõike Kristuse palgega.

Trullo kirikukogu lõpetab võidukalt kristliku kunsti eelajaloo, ajastu, mis tõstab esile kristliku tähenduse inimkonna pühadusega seonduvates sümbolites, „ettetähendused ja varjud... on Kiriku silmis meile antud visandid”. Siitpeale ilmub kristliku kunsti tõeline sümboolika kui viis kujutada inimest taevariigi vaatenurgast.

Leonid Uspenski näitab, et ikoonisümboolika on rajatud õigeusu müstikale, nagu pühitsetud isikustatud ihu omaksvõtt (omaks võetud läbi osasaadava armu ehk teisisõnu igasugusest enesekesksusest loobumisega).

Hiigelsuured silmad täis särata malbust, vähendatud kõrvad, nagu kuulaks nad sisepoole, peened ja puhtad huuled, kõrge lauba vaimuteravus – kõik see väljendab läbi armu rahu ja valgustuse saanud inimest.

Märkigem siinkohal üht Palama teksti, mida autor küll ei tsiteeri, kuid oleks võinud vabalt lisada kasutatud askeetide tsitaatide loendisse: „Jumalale peab kinkima hinge elava, kirgliku osa, et see oleks elus ohverdus,” apostel on seda öelnud isegi meie ihude kohta: „Nüüd, vennad, kutsun ma teid üles Jumala suure halastuse pärast tooma oma ihu Jumalale elavaks, pühaks ja meelepäraseks ohvriks; see olgu teie mõistlik jumalateenistus” (Rm 12:1).

Kuidas saab meie elav ihu olla kingitud Jumalale meelepärase ohverdusena?

Kui meie silmade pilk on raue, nagu öeldud on: „kelle pilk on õrn, saab armu osaliseks”, kui nad tõmbavad ligi ja vahendavad meile halastust ülevalt, kui meie kõrvad on tähelepanelikud jumalike õpetuste suhtes, mitte ainult et neid kuulda, vaid, nagu ütleb Taavet, et „mõelda tema korraldustele, et nende järele teha” (Ps 102 (103), 18), kui meie keel, käed ja jalad on Jumala tahte teenistuses.” (Triades Louvain 1959, lk 364).

Ütlemata oluline on võrrelda seda meelte muutmise ikonograafilist avaldust lakšanatega² budistlikus kunstis, kes samuti väljendavad meeleeelundite muutumisega vabanemise seisundit. Sarnasuste ja erinevuste analüüs oleks siin väga tähendusrikas. Võtkem näidetena mõned väited: ikooni puhul on sümboolika näo teenistuses, see väljendab inimnäo täiust läbi kohtumise ja osaduse, sisepoolepööratust, milles ilmnev transedentsus on väljapoole pööratud ja samal ajal ligipääsematu. Budistlikus kunstis on nägu sümboliga võrdne, inimnägu hajub ja saab seespoole sümboliks, milles ei ole enam ennast ega teist, vaid kirjeldamatu mittemiski. Mõlemal puhul on nägu pühapaistega valgustatud, kuid kristlase nägu on valguses kui raudtules, budistlik nägu muutub sfääriliseks, lahustub, saab üheks valguse sfääriga, mida sümboliseerib pühapaiste.

Ikoonil on meelte väljendamise eelduseks nende muutumine läbi armu. Lakšanad, vastupidi, sümboliseerivad ettenägelikkuse ja ettekuulmise võimeid meeleeelundite, näiteks kõrvade suurenduse kaudu.

Lõpetuseks: kristlik nägu vaatab ja võtab vastu, samal ajal kui budistlik „mitte-nä-

2 Sanskriti *lakṣaṇa* „omadus, enne, tunnusmärk” – Buddha jt jumaldatud isikute nähtavad tunnusjooned budistlikus kirjanduses ja kunstis.

gu” adub kinnisilmi. Kristlik mure vastuvõtlikkuse ja osaduse suhtes selgitab, miks ikoonidel on pühakud peaaegu alati kujutatud otsevaates, vaatajale avatuna kutsuvad nad palvetama, sest nad on ise palve ja ikoon väljendab seda.

Valgus ja rahu tungivad läbi ning korraldavad nende ilmed, rõivad, õhustiku ja kõik, mis neid ümbritseb. Loomad, taimed, kaljunukid nende ümber on kujundatud vastavalt nende paradiislikule olemusele. Arhitektuurist saab sürrealistlik mäng, evangeelne väljakutse sellesse maailma, kus ilmaliku arhitektuuri turvalisus kaotab tähenduse... Uspenski sulest ei ilmu kordagi sõna abstraktsioon, kuid me võime selle viitamist oletada, kui ta kõneleb sümbolismist või stiliseerimisest. Abstraktsus ikoonis juhib kõrgema kujutamise poole, ilmalikus maailmas surnud abstraktsioon võimaldab eelvaadet tulevase maailma. Ikoon abstrahereib vastavalt Jumal-sõnale ja maailmakõiksuse taasloojale ning mitte vastavalt individuaalsele langenud sõnale, mis on lõpuks hävitav... Ikooni abstraktsioon on meie ihuliku pilgu rist. Tema realism on taaborlik ja eshatoloogiline, ta kuulutab ja juba väljendab ühte lõplikku reaalsust – jumalariiki. Ikooni valgus sümboliseerib jumalikku valgust ja ikooniteoloogia näib lahutamatu jumalikust energiast, mitteloitud valgus, mida pühakuju meile välja pakub. Ikoonil ei tule valgus ühest kindlast koldest, sest taevasel Jeruusalemmal, ütleb Ilmutusraamat, „ei ole vaja päikest ega kuud, et need talle paistaksid, sest Jumala kirkus valgustab teda” (Ilm 21:23). Ta on kõikjal ja kõiges varje heitmata, ta näitab meile, et taevariigis annab Jumal ise meile valgust. Selle kohta märgib Uspenski, et ikoonimaalijate sõnade järgi on valgus pühakuju alus. Autor on kirjutanud märkimisväärsed read sisse- ja väljapoole pööratud perspektiivist, enamikul ikoonidest ei suubu jooned ühte „lekkepunkti” ehk langenud ruumi, mis eraldaks ja vangistaks, vaid need hajuvad „auhiilguse” valguses. Kas ei võiks siinkohal rääkida ikonograafilisest pürgimusest, püüdlusest Jumala poole, mida Nüssa püha Grigoori on kirjeldanud kui lõputut lahustumist jumalariigi valguses? Siin mõistame, et sellise kunsti loomine hõlmab ka karismaatilisust. Õigeusu kirik austab „pühi ikoonimaalijaid”, kelle Uspenski lähendab „apostlisarnastele inimestele”, kelle hulgas on siiani eestkõnelejaks püha Siimeon Uusteoloog. „Apostlisarnane inimene” on keegi, kes saab isiklikult armu, mille Kristus apostlitele lubas, ta mitte üksnes ei ravi hingesid ja ihusid, vaid, nagu apostel Paulus, kuuleb kirjeldamatuid sõnu ja tal on, nagu pühäl Johannesel, ülesanne öelda, mida ta nägi.

Samamoodi näeb püha ikoonimaalija tõeliselt jumalariiki ja maalib seda, millele ta sai pilku heita. Iga ikoonimaalija, kes maalib „traditsioonide kohaselt”, võtab osa sellest erakorralisest kaemusest ühtaegu nii liturgilise kogemuse kui ka pühade osaduse kaudu.

Seepärast ei maali ikoonimaalija subjektiivselt, psühholoogilis-individuaalselt, vaid vastavalt traditsioonile ja nägemusele. Tema jaoks on maalimine usust lahutamatu ja isiklik askeetlik pingutus.

Kirikuisad on palju rõhutanud pühakuju pedagoogilist väärtust. Nagu osundab ka Leonid Uspenski, on kogu dogmadelugu kirjutatud ikonograafiasse. Samas ei seisne ikooni väärtus üksnes pedagoogikas, see seisneb müsteeriumis. Jumala arm hingab ikooni peal. See kandeomadus, teoloogiliselt müstiline „sarnasus” algkujuga ja tema „nimi” loovad pildi objektiivse pühaduse. „Ikooni,” kirjutab Damaskuse püha Johannes, „on pühitsenud Jumal ja Jumala sõbrad ja seepärast saab ta Püha Vaimu osaliseks” (P.G. 94,1300). Uspenski ei tõtta seda kinnitust esitama, ta ei otsi seda, veel vähem selle aluseid.

Siinkohal tuleks meelde tuletada ja võtta taas ette Michel Evdokimovi piibellik käsitlus Nimest isikliku kohaloluna, mille ridade vahelt leiab ka Jeesuse nime appihüüdmise (nime võimsusele paneb mõtlema kõige enam apostlite tegude raamat).

Ikoon annab nime vormi ja värvide kaudu, ta on kujutatud nimi, seepärast teeb ta meile nähtavaks algkuju, mille pühadus on osadus, mis tähendab, et meile on kingitud, vahendatakse olemasolu... Nagu nimigi, on ka ikoon üks võimalus kohtuda ja saada osa selle pühadusest, keda me kohtame ehk teisisõnu „Temaga, kes on püha”.

Uspenski esitab meile ka olulise peatüki kirikuhoone sümboolika kohta.

Kirik tervikuna peaks tegelikult olema jumalariigi ikoon. Vana apostelliku eeskirja järgi peaks kirik olema itta suunatud (sest ida sümboliseerib igavest päevatõusu ja, nagu püha Vassiili ütleb, peab kristlane alati, ükskõik, kus ta ka poleks, pöörama ennast palvetades itta), ta peab meenutama laeva (sest ta on surmavetest ülestõusmise laev), tal peab olema kolm ust, et meenutada Kolmainust ehk oma olemuse põhialust.

Altarilaud peab asuma idapoolses apsises, kõrgendil, mis sümboliseerib püha mäe, ülemist tuba³ ja seda ümbritsevat ruumi nimetatakse altariruumiks. Altarilaud kujutab Kristust ennast, Kristuse „süda”, samas kui kirik kujutab ihu. On ehk kahetsusväärne, et Uspenski pole altariruumi sümboolikat uurides kasutanud Kavasilat „Elu Kristuses” ja sellele sarnaseid Myrrha Lot-Borodine'i uurimusi. Altar

³ Kus apostlid sõid püha õhtusöömaaja ja kus nendele laskus Püha Vaim.

on kogu ehitise süda, seda elustades ja pühitsedes. Vaimulike kasutatavat piirnevat altariruumi on mõnikord samastatud „kõige pühama paigaga” vana lepingu telgi ja templiga. See on „taevaste taevas” (Tessaloonika püha Siimeon), koht, „kus Kristus, kuningate kuningas, oma apostlitega troonil istub” (Konstantinoopoli püha Herman), nagu tema kuju järgi ka piiskop oma vaimulikega. „Pääsemise laev” e kirikusaal tihti kõrge kupli all kujutab uut loomist, Kristuses, oma Loojas üheks saanud maailma ja on ühenduses altariruumiga. „Altariruum”, kirjutab Maksim Usutunnistaja, „valgustab ja suunab kiriku ruumi ja viimasest saab altari nähtav väljendus. Selline ülesehitus taastab loomuliku maailmakorralduse, mille inimese langus segi paiskas, taastab selle, mis oli paradiisis ja mis tuleb jumalariigis” (P.G 91–872).

Me võiksime küsida, kas kuplit ja kirikusaali siduv ruum ei tähenda mitte püstsünnalist taeva maa peale tulemist, seda kiriku jumalinimlikku salasust...

Uspenski ei tõstata ikonostaasist rääkides küsimusi, tõenäoliselt soovides selle teema juurde hiljem tagasi tulla oma veel ilmumata teoses. Me teame, et altariruum oli keskaja lõpuni eraldatud üksnes madala võrega, kiriku keskel asuva teatud sorti piirdeaia, mille keskel kõrgus kaar, tõeline elu uks, mille ees võtsid usklikud armulauda vastu ja millest tänapäevaks on saanud kuninglikud ukSED.

Kuid alates XV–XVI sajandist, vastavalt sellele, kuidas õigeusu kirik sulgus ilmalikustunud maailmas oma salasusetunnetusele, asendati kaar kõrgete ikoonidega kaunistatud kujuseina ehk ikonostaasiga. Ikonostaasi pildid kujutavad kirikut tervikuna läbi aja, nagu ka läbi selle vaimuliku ruumi. Inglid, apostlid, märtrid, kirikuisad ja kõik pühakud on üksteise suhtes korrastatult osa kesksest kuninglike uste kompositsioonist, Neitsi Maarja ja Ristija Johannes asetsevad eestkostjatena teine teisel pool Kristust. Freskod ja mosaiigid katavad tavaliselt pea kogu kiriku interjöörü.

Kuigi autor ei kõnele ikonostaasist, loetleb ta meile ometi kujuseina olulisemad teemad. On rabav, millise teoloogilise sügavusega on ta teinud elavaks ehitise üldise sümboolika. Altarilaul on peidus kogu euharistia salasus, „sakramentide sakrament”, laual allpool apostlite osadus, võlvil nelipühi, mis annab tunnistust Püha Vaimu allatulemisest, nende vahel kujutab palves Neitsi Maarja kirikut (tema käed on tõstetud nagu preestril), viidates Kristusele, meie ülempreestriks, ohverdava ja ohverdajale... Kirikusaali kaunistused väljendavad kiriku jumalinimlikkust, kupli keskel on Kõigeülalpidaja Issand, taevase hiilguse allikas, kes laskub,

et kõike endasse haarata, kõike õnnistada ja uueks muuta. Teda ümbritsevad prohvetid ja apostlid. Ruumi neljas nurgas kupli all on neli püha evangelisti. Sammastel asetsevad märtrid, pühad piiskopid, apostlisarnased inimesed; seintel olulisemad hetked evangeeliumist.

Võrreldes Lääne-Euroopaga sai õigeusu ikonograafia tunda hilist, ent sügavat allakäiku Venemaal alates XVII sajandist, Kreekas alates XIX sajandist.

Uspenski süüdistab puhastava jõulisusega keskpäraste piltide segaputru, mis ummistavad pahatihti õigeusu kirikuid ja millest enamik moodustavad „itaalia maitse järgi tehtud” haledaid poolfabrikaate moodsa lääne küsitavast kristlikust kunstist. (Selle kunsti puhul võime salvamata märgata, et autor valis ilmestamiseks näited järeletehtud ikoonide kohta kõige lahjemate itaalia ja hispaania manierismi reprodeseast. Võib-olla on see hea pedagoogika, et eristada õigeusu kristliku kunsti spetsiifikat. Aga see ei ole kindlasti pädev vaatenurk, et kõrvutada ida ja lääne – olgu sakraalset või ilmalikku – kunsti).

Jääb veel rõhutada, et me ei räägi maitsest, vaid usust. Seetõttu tuleb autorit tänada, et ta on nii peenelt selgitanud õigeusu teoloogia põhialuseid ja ikoonide liturgiat. See artikkel ei soovinud olla muud kui tunnustus ja ennekõike üleskutse lugejale – kes iganes armastab pühakujusid mitte ilunautija, vaid palveinimesena, peab lugema seda olulist raamatut.

Ilmunud ajakirja Contacts ikooniteemalises erinumbris 1960, nr 32.

ÕIGEUSU IKOONI VAIMULIK ILU

JUTLUS ÕIGEUSU PÜHAPÄEVA ÕHTUTEENISTUSEL

Preester Anastasios Aleksios

Kõrgestipühitsetud esikarjane!

Aulised isad!

Armsad vennad ja õed!

Nagu teada, on Õigeusu Kirik säilitanud arvestatava mitmekesisuse nii liturgilises elus ja kirikuisade õpetustes kui ka kiriklikus kunstis. Selles traditsioonis on olulisel kohal ikoonide austamine. Ikoon pole pelgalt mingi kujutis või kaunistus ehk Pühakirja illustratsioon, vaid kätkeb endas enamat. Ikoon on samaväärne evangeeliumisõnumiga. Ta on kui jumalateenistusriist, mida kasutatakse liturgilise elu kõigis valdkondades. See ei ole lihtsalt kunst, vaid püha kunst. See ei ole maal, vaid teoloogia selle kõige otsesemas tähenduses. See ei ole lihtsalt kunstiline enes väljendus, vaid pääsemise lootuse väljendus. See ei ole kaunistus, vaid kohtumiskoht Jumalaga. See ei ole foto, vaid kasvamine Kristusesse. See ei ole materiaalne väärtus, vaid maisest kõrgemale tõusmine. See ei ole kollektsioneerimisobjekt, vaid usklike lohutus ja hingamine Kolmainu Jumalas. Püha Vassiili Suure sõnul on „ikoon oma olemuselt selle algeeskujud jälgendus”. Seega on ikooni mõiste sisuks jälgendamine, sarnasuse poole püüdlemine sellega, kellele ta osutab.

Kiriku jaoks ei ole ikoon üksnes teatavat liik usuõpetusvahend, vaid õigeusu väljendus tervikuna. Seda võib mõnes mõttes samastada õigeusu endaga. Ikoon kui selline ei eksisteeri väljaspool Kirikut. Ikooni mõiste kujunes Kiriku ikonoklasmi vastase õpetusena. Seitsmenda oikumeenilise kirikukogu isad kuulutavad: „Ikooni nimaalimine ei ole maalikunsti leiutis, vaid katoolse Kiriku eriline institutsioon ja traditsioon.” Kirik pidas ikooni sedavõrd oluliseks, et tõi ikonoklastia perioodil nende eest sedavõrd kallihinnalise ohvri nagu märtrite ja usutunnistajate valatud veri ning kuulutas pärast ikonoklastia koleduste lõppu ikoonide taas au sisse tõstmist kui ortodoksse usu võitu.

Miks Kirik seda õigupoolest tegi? Üksnes seepärast, et ta kaitses sellega ütle mata targa moel meie usu tuuma: teoloogilist õpetust Issanda lihakssaamisest, mis muu-

dabki võimalikuks Kristuse kujutamise ikoonidel. Jumal, olles kirjeldamatu, võtab lihakssaamise kaudu inimese kuju. Seepärast laulabki Kogudus täna, suure paastu esimesel pühapäeval: „Oma jumaliku olemuse poolest oled Sa, Issand, kirjeldamatu, kuid viimseil päevil lihaks saades muutusid Sa kirjeldatavaks.” Kui jätta see võimalus Teda kirjeldada tähele panemata, jääb tähelepanuta ka tõsiasi, et Kristus ei olnud üksnes Jumala Sõna, vaid ka Jumala täiuslik ikoon. „Ta on nähtamatu Jumala kuju, kogu Loodu esmasündinu..., Tema au paiste ja olemuse kuju.” Selle tõsiasja kõrvaleheitmise tähendaks ühtlasi ka loodud maailma ja mitteloodud Jumala vahelise päästevahetuse kõrvale heitmist ja sellest tulenevalt kogu jumaliku päästesalasuse hülgamist.

Ikoonide puhul on oluline meele pidada nelja usu alustõde. Esmalt seda, et ikoonil kujutatakse Kristuse hüpostaasi (isikut), mitte loomust, sest „Kristuse puhul saame kujutada Tema hüpostaasi (isikut), mitte jumalikku loomust”, õpetab meile püha Studioni Theodor. Seitsmenda oikumeenilise kirikukogu usutunnistuskirjas öeldakse: „See, kes kummardab ikooni, kummardab sellel kujutatud isikut...” Siinjuures on oluline silmas pidada, et Kristuse puhul on meil tegemist jumalinimliku isikuga.

Teiseks tuleb meele pidada, et ikoon ei samastu oma algeeskujuga, vaid on selle kujutis. Ja meie, austades ikooni, austame selle algeeskujut. On tuntud püha Vassiili Suure ütlus, mille tõi esimesena välja püha Damaskuse Johannes: „ikoonile avaldatav austus on suunatud selle algeeskujule”.

Kolmas aspekt, mida meele pidada, on seotud ikooni väega. Kuivõrd ikoon on olemuslikult pühitsetud, on ta täis jumalikku armu. Ikoon on pühitsetud isiku kaudu, keda sellel kujutatakse ja kes on jumaliku armuande kandja, millest tulenevalt sünnivad selle kaudu ka imed. Loomulikult ei kummarda me „mitte materiaalselt eset, vaid seda, keda sellel kujutatakse” ja Kristuse ikooni puhul mateeria Loojat ennast, nagu õpetab meile Damaskuse Johannes. Seepärast: kui ikoonilt kaob sinna maalitud isiku kujutis, muutub ka puidust laud uuesti selleks, mis ta algselt oli. Ja nagu Damaskuse Johannes kirjutab, „põletatakse puit tules”. Seda viimast rõhutab ta erilisel, et hoida tagasi oma kaasaegseid muutmast ikooni mis tahes moel eba-jumalaks.

Neljas ja viimane aspekt puudutab ikooni suhet füüsilise maailma tegelikkusega. Ikooniga ei püüta vähimalgi määral anda edasi füüsilise maailma tegelikkust. Ta ei esinda naturalismi ega ekspressionismi, impressionismi, kubismi või mis tahes

muud „-ismi”. Ilmselt pole ikoonil ka mingit seost fotograafiaga. Nii enesest-mõistetav kui see tundubki, räägin ma sellest seepärast, et Kirik on keeldunud ja keeldub jätkuvalt riputamast kirikutesse uuema aja pühakute fotosid. See on väga mõistlik. Miks? Sel lihtsal põhjusel, et foto annab edasi käesolevat, kaduvat maailma, jäädvustades konkreetset inimest tema elu mingil kindlal hetkel. Kirik soovust ei kujuta ikoonidel sedasinast maailma sellisena, nagu see on praegu, vaid eshatoloogilise, Issanda ülestõusmisega igavikuliseks muutunud maailmana. Nõnda kordabki Kirik lakkamatu järjekindlusega, et ikoon ei ole portree ega religioosse sisuga maal ega pühakirja illustratsioon.

Õigeusklik ikoonimaalija teab seda väga hästi. Samuti teab ta, et ta saab kasutada oma annet uueksloodud maailma tegelikkuse ja kogemuse kujutamiseks üksnes tänu sügavale usule ja Kiriku õnnistusele. See on siivas ja vaikne maailm, mida kaunistab hingepuhtus ja seesmine ilu, mille allikaks on Püha Vaim ja mis viitab inimese jumalikustumisele. Viimane on ka põhjus, miks kujutatakse pühakuid ikoonidel suurte, hinge tulisust kiirgavate, „suuri asju” näinud silmadega. Suhteliselt suurtena kujutatakse ka nende kõrvu, sest need on „kuulanud Issanda kaski”. Samuti on nina maalitud sageli loomupärasest pikema ja kitsamana, sest pühad pole sellega nuusutanud maailma lõhna, vaid „head vaimulikku lõhna”, Püha Kolmainuse lõhna, nagu kirjutab Didymos Pime. Suud soovust maalitakse tavapärasest väiksemana, et tuua esile ikoonil kujutatud isiku askeetlikku elu, kes on „paastu läbi varjanud oma hinge”, kasutades suud ennekõike selleks, et laulda Issandale kiitust ja tänu ning anda ligimesele rahusuudlus. Laup omakorda on tavapärasest tunduvalt laiem, toonitades mõtlemisele allutatud arukust ja vaimulikku arutlust.

Siinkohal on paslik heita pilk õigeusu ikooni iseloomustavatele joontele, et mõista, kuidas see meid juhatab kujutatavasse uueksloodud maailma, meid pühastavasse tegelikkusesse.

Esmalt võib märgata, et looduslikud elemendid on ikoonil kujutatud loodusseadustest sõltumatutena: raskusest, perspektiivist, valgusest-varjudest ja kõigest muust, mis on iseloomulik langenud loodusele. Vaadakem neid lähemalt.

Õigeusu ikoonidel ei kujutata päikesevalgust, sest selle on asendanud mitteloodud ülestõusmisvalgus, mis muudab näod säravateks. Pühakute palged paistavad helges ja loojumatus valguses. Nende pühaduse tunnuseks ei ole mitte nimbus pea ümber, vaid just seesama üldine valgusesära. Ikooni maalimise juures ei ole oluline, kas seal kujutatavad sündmused toimusid öösel või päeval. Seepärast ei olegi

Püha Õhtusöömaaega või Ketsemani palvet kujutatud ikoonidel hämaramana kui Issanda ülestõusmist või Püha Vaimu mahatulemist. Ka Issanda palet ei ole issandamuutmise ikoonil kujutatud säravamana kui mis tahes teisel, näiteks ristilöömise ikoonil. Võib küsida, miks? Sellepärast, et ka ristil olles ei lakka Issand olemast Aukuningas. Valgus, kallid vennad, on Issanda iseloomulik tunnus. Ja Issand ristil on selle au valgusküllane kehastus. See on Jumala inimliku palge ilmutuslik sära, Kolmainu Jumala inimlik pale, mis on pimestavalt hele. Ikoonil kujutatavaid sündmusi ei valgusta päev ega varjuta öö. Kõik seal kujutatu on harjumatul moel teisenenud, nii nagu Issand issandamuutmisel. Valgus särab vastu kõikjalt, selle allikat ei ole kätkevad kunagi ikooni endasse. Valgus tuleb ikoonivälisest mõttelisest allikast ja langeb otse ikooni keskele ning heidab helki tervele seal kujutatud näole. Varjusid pole kusagil, sest kõik sealkujutatu asub väljaspool loodud valgust. See kõik asub Jumala Kuningriigis, kus meid ei valgusta mitte päike, vaid Jumal oma paistega.

Lisaks on kõik ikoonil kujutatud sündmused avatud ruumis. Ka siseruumides toimuvaid sündmusi kujutatakse ikoonil väljas toimuvatenä, et oleks mõistetav, kuidas nendest lähtuv lunastav arm levib üle maailma. Ruumi mõiste muutub: sündmuste paikne iseloom saab ületatud ja muutub kõikjal toimivaks. Ruumi pikkus, laius ja kõrgus kohandatakse vastavalt kujutatavate isikute või sündmuste vaimsele olulisusele, et anda edasi nende üleloomulikkust. Näiteks Kristus on issandamuutmise ikoonil kujutatud tunduvalt suuremana kui prohvetid ja Tema õpilased. Viimased aga omakorda on mõõtnetelt mägedest suuremad. Ruum kaotab oma loomupärased mõõtmed, sest jumaliku armunõu kõikehaaravad sündmused ei ole nendesse mahutatavad.

Üksteisest kaugel asuvaid paiku kujutatakse ikoonil kõrvutistena. Näiteks ikoonil, kus on Kristus Ketsemani aias, näeme Teda samaaegselt palvetamas ja oma magavaid õpilasi äratamas. Või Kristuse sündimise püha ikoonil näeme üheskoos Jumalasünnitajat Kristusega, tarkasid tähe järel ratsutamas ja karjaseid kuulamas ingli käest Kristuse sündimise sõnumit.

Maine ruum saab muudetud. Kõik on kujutatud nii, et inimene, kes ikooni vaatab, ei tee seda kõrvalseisjana. Vaadake näiteks Issanda ristimise ikooni. Mäed on seal kujutatud sellistena, nagu nad paistavad meile ülevalt vaadatuna – tipud on suunatud vaataja poole. Inglise teises reas on maalitud veidi kõrgemale esimese rea inglitest, et nood nende varju ei jääks. Jõgi on kujutatud püstisena kogu oma pikkuses nii, et see ei kao silmapiiri taha. Usklik, kes läheneb ikoonile, et seda kum-

mardada, on kui osa kõigest seal kujutatust. Ta otsekui viibiks sündmuste keskel, nähes toimuvat seestpoolt.

Ka ikoonil kirjeldatud sündmuste ajaline kaugus ületatakse ja muudetakse. Eri ajal toimunud sündmusi võidakse seal kujutada samuti üheskoos. Aeg on otsekui kokku surutud ja minevik, olevik ning tulevik liidetakse omavahel seotud üheks tervikuks. Vaadake näiteks Püha Vaimu mahatulemise ikooni, millel on kujutatud „ülemine tuba”, kus Püha Vaim tulekeeltena õpilaste peale maha tuli. Pühapilti lähemalt silmitsedes võime märgata, et seal kujutatu on puudulik. Saja kahekümne kokku tulnud inimese asemel näeme ikoonil vaid kahtteistkümmet ja Jumalasünnitajat. Esirinnas istuvad apostlid Peetrus ja Paulus, kellest viimane selle sündmuse juures ajalooliselt ei viibinud. Ikoon toob esile ühe või teise sündmuse lakkamatu kestvuse ajas. Püha Vaimu mahatulemine ei ole Kiriku jaoks sündmus, mis algas ja lõppes vaid mõne hetkega. See kujutab endast lakkamatut ja lõputut Püha Vaimu kohalolekut Kirikus. Jumaliku armunõu päästvad sündmused ei ole lõplikult möödunud ja ajast kammitsetud, vaid on üha jätkuvalt käesolevad ja toimivad, meid ümbritsedes ja pääsemist andes. „Aeg ja loodus saavad uueks,” öeldakse 31. augusti troparis.

Õigeusklik ikoonimaalija elab Kirikus, liturgilises ruumis ja ajas, mis vabastab teda igasugusest ruumilisest-ajalisest piiratusest. Püha Damaskuse Johannes ütleb: „Minnes meie ühisesse hingede arstikotta – kirikusse – lämmitavad mind halvad mõtted, otsekui oleks kõikjal mu ümber ohakad. Seal olevate ikoonide ilu aga peibutab ja tõmbab mind nõnda, et ma leian end tahtmatult oma südames Jumalat ülistamas. Nähes märtrite kannatlikkust ja võidupärgasid tasuna selle eest, süütab tarkav õhin minus tulena innukuse ning ma langen maha ja kummardan märtri kaudu Jumalat ja saan selle läbi pääste osaliseks.” Kirikuhoone on jumaliku liturgia toimetamise paik. Püha Johannes Kuldsuu ütleb: „see on taevas maa peal, kus Jumal elab ja ringi käib”. Kõrgusesse sirguv kuplialune on kui taevas üle maa. Selle kaared tähistavad nelja ilmakaart, mille nende kohal asuv kuppel kokku seob, ühendades kogu inimkonna üheks tervikuks, üheks Ihuks. See on koht, kust meist saavad „Püha Kolmainuse ja kõigi pühakute kaasaegsed ja kaaskodakondsed“. Selle tegelikkuse teoks saamisele meis aitavad suures osas kaasa kiriku seinu katvad ikoonid, mis toovad meie ette Kristuse, Jumalasünnitaja ja pühakute elu.

Paljude ikoonide teemad on eriti olulise dogmaatilise tähtsusega. Näiteks Kõigeväelise Issanda võidukas kuju üleval kuplikaare all, mis, nagu eelnevalt öeldud, kujutab taevast. Sealt vaatab Ta suurte ilmekate silmadega alla maa peale oma suursugususes, tõsiduses, ranguses ja ühtaegu armulikkuses ning tasaduses. Teda

ümbritsevad taevased inglite väehulgad, mitmesilmalised keerubid ja kuuetiivalised seeravid ning mõnikord koos nendega ka Jumalasünnitaja ja auline Eelkäija, palvetades Tema poole kogu Kiriku eest. Veidi allpool on prohvetite koor, kes kuulutavad ette Tema tulemist, valmistades sellega Talle teed. Kupli neljas nurgas on kujutatud evangelistid, ilmutades sel moel Kiriku vääramatut usku, et Kiriku ainus püsiv alus on avalikuks saanud Jumala Sõna, kes on talletatud eelkõige pühades evangeeliumites. Mõnedes kirikutes, kus on kesklöövil palju sambaid, on nende kohal kujutatud pühad Kristuse apostlid, sest just nemad kuulutasid ja levitasid Jeesuse õpetust ning panid sellele kindla aluse.

Altari apsiidi kaarel on kujutatud palvetav Jumalasünnitaja – „Taevast Ruumilisem”. Apsiid aga ühendab kiriku kuplit põrandaga, millel seistes usklikud palvetavad. Jumalasünnitaja ilmub nõnda taeva ja maa vahel seistes kui „taevaredel, mida mööda Jumal alla tuli” ja „kui sild, mis viib maapealt taevasse”.

Altarikaarel, Jumalasünnitajast, „Taevast Ruumilisemast” allpool on kujutatud jumaliku liturgia ikoon kas pühadele apostlitele armulaua jagamise või inglite liturgia teenimise stseenina. Altari seintel on maalitud ka suured jumalikku liturgiat seletanud piiskopid ja esimesed diakonid.

Kiriku peasaali seintel näeme pühaderingi: ikoone, mis kujutavad kirikuaasta suurte pühadega seotud isikuid ja sündmusi. Ülemises reas on kaheteistkümne suure püha sündmused ja Issanda tähendamissõnad ning imeteod. Alumistes ridades on maalitud otsevaates või kergelt küljele pööratuna kogu kehapiikkuses pühad mehed ja naised jagatuna omataoliste – pühade sõdalaste, vagade, märtrite, erakute ja teiste – rühmadesse. Nende otsevaateline kehahoiak suunab nende pilgu otse vaataja silmadesse, luues nende ees palvetava inimesega vahetu armastuse- ja osadusesideme.

Kiriku lääneseinal, sissekäigu juures rulluvad aga lahti Jumalasünnitaja uinumise ja Issanda teise tulemisega seotud sündmused.

Kirik, nagu juba öeldud sai, on Taevase Kiriku ikoon. Altar – Jumala Kuningriigi ikoon – on kiriku peasaalist eraldatud ikonostaasiga. Selle tipus asub rist, mis osutab itta, kust tuleb Kristus oma au sees. Kuninglikest uuestest paremal paikneb Kristuse ja vasakul Last hoidva Jumalasünnitaja ikoon. Kristuse ikooni kõrval asub aulise Eelkäija ja Ristija Johannese ning Jumalasünnitajast paremal püha või pühaku ikoon, kelle mälestusele on konkreetne kirik pühendatud. Altari külgestel on

peainglite Miikaeli ja Gabrieli ikoonid. Nende suurte ikoonide kohal on taas rida kaheteistkümne suure kirikupüha ikooniga, et kõigil oleks kogu aeg silme ees Kristuse inimesekssaamise lugu ja Jumala armunõu teod.

Selline ikoonide paigutus on õigeusu kirikuhoones alaline reegel. See aitab usklike tunda ka väljaspool jumalateenistuse aega elu lakkamatust, mis on koondunud pühadesse armulauaandidesse, mida altaris pühitsetakse. „Kogu see Kuningriigi kätte jõudmise ootus”, ütleb Paul Evdokimov, „on täis kohaloleku sädelust, milles seisnebki ikooni liturgiline osa”.

Kõrgestipühitsetud esikarjane!

Aulised isad!

Armsad vennad ja õed!

Nende teie ette toodud mõtete eesmärk on aidata mõista, kuidas „ikoon on aken, mille kaudu näeb Jumala Rahvas – see tähendab meie kõik Kirikuna – Jumala Kuningriiki”. See annabki ikoonil olevatele värvidele, joontele ja igale elemendile nende tähenduse.

Ikoonide maailma siseneja õpib selle keelt tundma läbi meeleparanduse ja ikoonide alandliku kummardamise, võttes osa Kiriku liturgilise elu tervikust, iseäranis jumaliku euharistia salasusest, mis on „kogu jumaliku armunõu salasuse ikoon, kujutades eneses kõiki päästvaid sündmusi Kristuses”. Ikoonist saab sel moel meie „kasvataja Kristuses”. See saab toimuda loomulikult vaid siis, kui me viime oma elu kooskõlla sõnumitega, mida ikoonid meile edastavad.

Jäägem seepärast, nagu õpetab meile isa Vassilios Iveroni kloostri „seisma ikoonide ette ja kummardagem neid. Võtkem neist elu. Imegem neist elupiima nii et küllalt saab, sest „need, kes neist toituvad, ei sure iial. Nii need, kes kummardavad, kui ka need, keda kummardatakse, asuvad kõik Jumala Kuningriigis ja oma olemuselt algusetu ning lõputu Vaimu armus.” Aamen.

IKOONIMAALIST EESTI ÕIGEUSU KIRIKUTES

Linda Lainvoo

Issandamuutmine. Maalitud Tiina Veisseriku käe läbi kunstnik-restaurator Natalja Tkatchova juhendamisel Pihkva Ikoonimuuseumis. Tempera puidul. 48 × 47 cm. 1990-ndate algus.

Ikoonimaali ajalugu on pikk ja väärikas, ühendades endas erinevaid traditsioone ja liites need kokku üheks tervikuks. Õigeusk on Eesti ajalooga tihedalt põimunud ning aastasadade vältel on siinsetele aladele rajatud ohtralt õigeusu pühakodasid koos nende juurde kuuluvate ikoonide ja pildiseinte ehk ikonostaasidega. Käesolev artikkel teeb kunstiajaloolises võtmes lühiülevaate mõningatest huvitavatest näidetest ja olulisematest suundumustest Eesti õigeusu kirikutes leitavast ikoonikunstist. Tegu pole kindlasti ammendava ülevaatega, vaid põgusa pilguheiduga ulatuslikku teemasse.

Kuna ikoone võib tinglikult nimetada vallasvaraks, on nende alguses asukohas säilimine alati oluliselt problemaatilisem ja keerulisem kui kirikuhoonete püsimine. Sellest tulenevalt võib väita, et ajalooliselt on varastes Eesti alal asunud õigeusu pühakodades kindlasti olnud ikoone, mille ilme ja saatuse kohta meil tänapäeval andmeid pole. Samuti on kirikuruumides säilinud vähem üksikuid ikoone ja enam neid, mis paiknevad ikonostaasidel ning sellest lähtuvalt on ikonostaasid hindamatu materjal kõnelemaks teatud ajastul levinud ikoonimaali tendentsidest. Loomulikult ei tohi unustada, et õigeusk on levinud geograafiliselt ja kultuuriliseltki väga laialdaselt ning piirkonniti võib näha väga olulisi erisusi. Nii tasub ka Eesti alal tänaseks säilinud näiteid vaadelda pigem piirkonnaspetsiifilistena, kuid samas ikka ja alati ka osana oma loomise ajalisest ja ruumilisest kontekstist.

Üks vanim, hästi säilinud ning kunstiajalooliselt väga huvitav ikoonikunsti näide paikneb Tallinna Nikolai kirikus, kus kunagine ajalooline, vanas kirikuhoones paiknenud ikonostaas on väga suures osas säilinud. See on võrratu näide XVII sajandi lõpu Tsaari Relvapalati tööst. Kõnealust ikonostaasi on põhjalikult uurinud ja konserveerinud Nikolai ja Orest Kormašov.

Samas kirikus paikneb ka haruldane pühapilt, mida nimetatakse tinglikult „Issanda liturgiaks”. See on vapiikoon, mis on iseloomulik näide XVII–XVIII sajandi vahetusel Venemaal valitsenud ikoonimaali suundumustest. Kunstiteos on silmapaistvalt huvitava ja keeruka ikonograafiaga ning sümboliterikas, rõhutades jõuliselt kiriku ja tsaari seoseid.

Erakordselt kõrgetasemeline ikonostaas paikneb Tallinna Issandamuutmise peakirikus. Tegu on nimeka kunstniku Ivan Zarudnõi juhtimisel valminud barokse ikonostaasiga; sama autori loodud teine, lisaks Tallinna ikonostaasile samuti säilinud ikonostaas, paikneb Peterburi Peeter-Pauli peakirikus.

Pildisein ei järgi väljakujunenud selgelt eristuvate ridadega ikonostaasi tüüpi, vaid paiskab pühapildid erikujulistes ja dekoratiivsetes raamides ikonostaasile otsekui laiali. Silmas tuleb pidada, et kirik paikneb keskaegses kahelöövilises hoones, kummaski löövis on eraldi altar ning sisuliselt ka kaks ikonostaasi kahe paari kuninglike ustega. Kunstilises mõttes moodustab ikonostaas aga ühe meisterlikult teostatud terviku.

Ka maalitehniliselt on ikonostaas kõrgetasemeline. Ikoonide maalimisel osales hulk meistreid, kuid kolm neist on teada ka nimeliselt. Maalilaadi on jõuliselt mõjutanud õhtumaine barokk-kunsti traditsioon ning on sellisena tugevalt kaugenenud traditsioonilisest kanoonilisest ikoonimaalist. Nii ei ole ikoonidel kasutatud tava-pärast kuldset tausta, samuti võime näha tsentraalperspektiivi ja renessansskunstile viitavat ruumiesteetikat. Viimase headeks näideteks on Andrei Nesterov Pospelovi signatuuri kandev „Vana Testamendi Kolmainus” („Aabrahami külalislahkus”) ja „Kristus ristil”, aga ka Ivan Tšernjavski signeeritud „Ecce homo” ja „Risti kandmine”.

Nagu mainitud, ei paikne ikoonid kuldsel foonil, vaid kasutatud on heledaid kollakaid ja sinakaid pigmente, mis annavad tehniliselt meisterliku teostusega efektse ning särava tulemuse. Erakordselt professionaalne näide barokse vormikeele ja traditsiooniliste ikoonimaali võtete kombineerimisest on Andrei Nesterov Pospelovi signeeritud Issanda muutmise ikoon.

Omamoodi kurioosseteks võib pidada Kristuse ülestõusmist ja Kristuse taevaminemist kujutavaid ikoone, ennekoike nende ikonograafiat. Nimelt pole kummalgi pühapildil Kristust kujutatud. Mõlemal juhul tuginetakse otseselt lääne traditsioonile. Ülestõusmist kujutaval pühapildil pole kasutatud traditsioonilist Põrguhauda laskumise ikonograafiat, vaid õigeusu kunsti ikonograafias samuti kasutust leidnud salvitoojate naiste motiivi, ent kujutuslaad viitab taas pigem renessansskunsti eeskujudele. Õigeusu kunsti kontekstis täiesti enneolematu ikonograafiaga on aga Kristuse taevaminemist kujutav pühapilt, kus näeme küll taevaminemise tunnustajaid ning ingleid, kuid mitte Kristust ennast.

Tallinna Issanda Muutmise peakiriku ikonostaas. Foto: Stanislav Stepaško

Ikonostaasi keerukast ikonograafiast ning Peetri-aegsest panegüürikast on kirjutanud Jelena Pogosjan ja Maria Somorževskihh-Smirnova. Lisalugemist nii Tallinna Nikolai kiriku kui ka Tallinna Issandamuutmise peakiriku ikoonikunsti kohta leiab kogumikust „Eesti ikoonikunst” (Eesti Kunstimuuseum, 2011).

Kuigi XVIII sajandi jooksul ning XIX sajandi esimesel poolel rajati Eestisse mitmeid uusi õigeusu kirikuid, on XIX sajandi teisel poolel enamikku ikonostaase oluliselt muudetud ning sellest tulenevalt on algsete kompositsioonide ning ikoonide ilme kohta keeruline ammendavaid üldistusi teha. Küll aga on Pärnu Suurkannataja Katariina kirikus alles võluv stiililiselt baroki ja varaklassitsismi piiril paiknev ikonostaas, kus on säilinud suur hulk XVIII sajandi teise poole ikoone. Sealsete meisterlikult teostatud ikoonide pildikeeles domineerib barokne esteetika.

Täiesti erakordne on ka Nina Kõigepühama Jumalasünnitaja Kaitse kiriku ikonostaas. Kirik ise on rajatud 1820. aastatel, kuid kirikus asub XVIII sajandi keskpaigas valminud rokokooelementidega pildisein, kus on säilinud ka ikonostaasi kaas-aegseid ikoone. Ikonostaas pole valmistaud Nina kiriku jaoks, vaid toodud sinna Pihkva piiskopkonnast, olles sellisena vene rokokookunsti harukordne esindaja.

Arusaare Issanda Taevaminemise kiriku ikonostaas. Foto: Ülle Jukk

Koos XIX sajandi teisel poolel alanud laialdase õigeusu kirikute ehitamisega kasvas märkimisväärselt ka Eesti kirikute jaoks loodud ikoonide hulk. Siinkohal tuleb silmas pidada, et kuna kogudused kasvasid kiiresti ja kirikuidki oli vaja ehitada ning sisustada lühikese aja ja mõõdukate vahenditega, tõi see kunstilises mõttes kaasa ikoonide teatava kvaliteedilanguse. Samas on nende ikoonide väärtus väga kõrge, pidades silmas keskkonda ja konteksti, kuhu nad paigutuvad ning vaieldamatult oli neil toonaste kirikute ja õigeuskliku kogukonna jaoks suur tähtsus.

XIX sajandi teise poole Eesti õigeusklikute ikoone kirjeldades võib julgelt rääkida sarnastest suundumustest, mis olid levinud ka ilmalikus maalikunstis. Domineeris eklektika, mis põimis ikoonides kõige enam renessansi ja klassitsismi maalitraditsiooni. Ikoonide välisilmes oli suuresti taandunud kõik see, mida oleme harjunud nägema kanoonilise ikooni juures: figuurid ei asetse enamasti kuldsel foonil, samuti kasutatakse laialdaselt tsentraalperspektiivi ning ka figuuride kujutamisel näeme pigem loodusläheduse idealiseerimist kui ikoonimaalile omast spetsiifilist sakraalset reaalsust.

Lalsi püha Nikolause kiriku ikonostaas. Foto: Ülle Jukk

Kuna kirikuid ehitati sageli tüüpprojektide järgi, millega enamasti, kuigi mitte alati, kaasnes sama ikonostaasitüübi kasutamine, näeme ka ikoonimaalis tihti väga sarnaseid teoseid. Hea näite tüüplahenduste kasutamisest pakuvad 1870. aastatel Scheli projekti järgi ehitatud kirikud ja sealse ikonostaasid. Loetledes mõningaid, võib välja tuua Pootsi-Kõpu Püha Kolmainu kiriku, Uruste Issanda Taevaminemise kiriku, Arussaare Issanda Taevaminemise kiriku, Lalsi Püha Nikolause kiriku ja Leisi Püha Olga kiriku – kõigis neis näeb domineerivat kohati suisa naiivset lääne traditsioonidele tuginevat maalilaadi. Samuti on põnev jälgida sarnaste tüüpide ja detailide kordumist eri kirikutes. Mõnevõrra omapärastena võib loetelust esile tuua Lalsi ja Arussaare kirikute ikonostaase, kus on säilinud pildiseina tervik kõigi ikoonidega ning lisaks ka kuninglikud ukсед. Kõnealuste ikoonide väärtus peitub just kogumis, tervikuna säilinud kontekstis. Arussaare puhul võib teistega võrreldes täheldada ka lähenemist traditsioonilisele ikoonimaalile, mis väljendub nii kuldses foonis kui ka üldises ikonograafilises käsitluses.

Erakordselt huvitav ja kunstiliselt heal tasemel ikonostaas asub Häädemeeste Issandamuutmise kirikus. Siingi tuginevad ikonostaasi pühapildid selgelt õhtumaise-

le maalitraditsioonile ja järgivad otseselt Euroopa meistrite eeskujusid. Nii lähtub Hädameeste ikonostaasi Jumalaema ilmselgelt Raffaeli Sixtuse Madonnast, sarnasus eeskujuga on sedavõrd detailne, et järgib nii figuuride üldist kompositsiooni kui ka värvitoone ning poose. Antiikset rõivastust kandva Kristus Kõigevalitseja pühapilt sobitub teostuselt, kompositsioonilt ja värvilahenduselt Jumalaemaga, kuid ilmselt on Kristuse maalimisel lähtutud mitmetest peamiselt Itaalia renessansiperioodi eeskujudest. Niisamuti on ka peainglite Gabrieli ja Miikaeli ikoonid sobitatud Kristus Kõigevalitseja ja Jumalaema pühapiltidega, kuid peainglite kujutamises on enam tunda klassitsistliku maalitraditsiooni mõju ning renessanslik toon jääb pigem tagaplaanile.

XIX sajandi kahe viimase aastakümne ning XX sajandi alguse Eesti õigeusu kirikute ja neis paiknevate ikoonide juures kerkib esile kaks domineerivat suundumust: slavofiilsest ideoloogiast kantud eklektiline vanavene stiil ning teisalt moesuundadeks tõusnud sümbolism ja juugend. Selle ajastu märgilisteks õigeusu sakraalehitisteks võib kahtlemata pidada Tallinna Nevski katedraali ja Pühtitsa kloostrikompleksi, kuid õigeusukirikuid rajati ohtralt mujalgi Eestis. Nii on näiteks Pärnu Issandamuutmise kirikus vanavene stiili hõngu tunda enam ikonostaasi dekoratiivsete osade juures, samas kui ikoonidel domineerib seesama laad, mida näeme ka XIX sajandi keskpaiku valminud pühapiltidel, kuid eriti just palgete kujutamisel on lisandunud kerge juugendstiilile omane pehmus.

Täiesti omanäolise vormi omandab Eesti ikoonikunstipärand iseseisvas Eestis, lisaks on meil pikk vanausuliste traditsioon, samuti väärivad eraldi märkimist meie kaasaegsed ikoonimaalijad, mis aga kahjuks siinsesse põgusasse kirjutisse ei mahunud. Ikoonikunsti pärandist üldiselt rääkides tuleb toonitada, et tegu on Eesti kultuuri jaoks olulise nähtusega, mis väärib meie igakülgset hoolt ja tähelepanu.

MEIE IKOONIMAALIJDAD

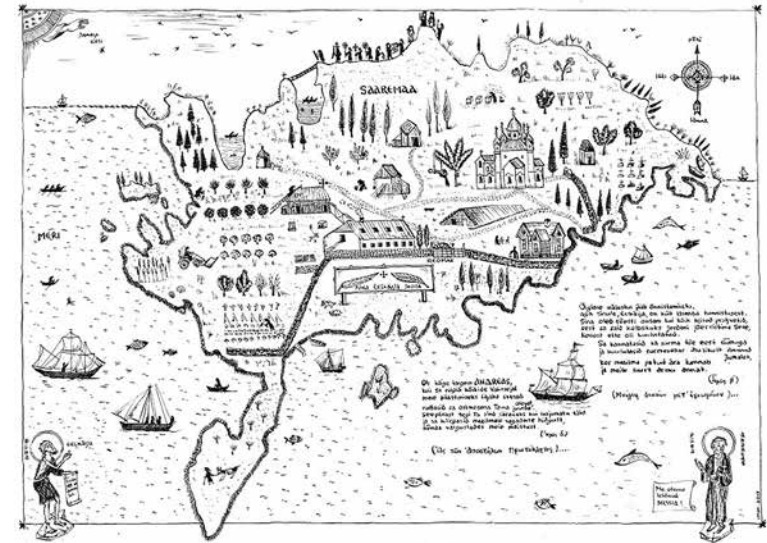
Selles Usk ja Elu numbris tutvustame lähemalt meie ikoonimaalijaid – kes nad on, millega tegelevad, kelle juures on ikoonimaalimist õppinud. Tegu on üsna väikse rühma inimestega, kes teevad seda oma põhitööna või ühena paljudest töödest. Esindatud on nn kreeka ja vene koolkondi, aga ka „oma” stiili. Pooltel maalijatest on ka oma õpilased. Kõik maalijad on samaaegselt nii õpetajad kui ka õpilased. Mõnel on elutöö seljataga, mõni alles alguses. Kõikide algused on erinevad, suunatahis aga on üks.

Aabrahami külalislahkus. Maalitud Tiina Veisseriku käe läbi kunstnik-restauraator Natalja Tkatchova juhendamisel Pihkva Ikoonimuseumis. Tempera puidul. 48 × 47 cm. 1990-ndate algus.

Püha ingel Kaabriel. Tempera puidul, lehtkuld. Reomäe Püha Eelkäija Skiita ikoonikoda. 2010.

Püha Eelkäija Skiita Ikoonikoda

Püha Eelkäija Skiita Saaremaal on Kreekas, Dimitriadose ja Almirose piiskopkonnas asuva Ausa Eelkäija kloostri osaklooster, kus muude teenimiste kõrval tegutseb ka ikoonikoda, mis on ustav õigeusu kiriku ikoonimaalimise traditsioonile ja kaanonitele.

Ikoonikoja tööd valmivad meie vaimulike juhendajate ema **nunn Theoktisi**, ema **nunn Theodekti** ja freskomaalija **Sergios Sergiadise** (Σέργιος Σεργιάδης) eestpalvete ja praktilise juhendamise läbi.

Kiriku eestseisja ja metropoliidi õnnistusel on Skiita ikoonikojas valminud ka ikoon Eestimaa üheteistkümnest uusmärtrist, kes jõudsid Jumala „kuju järgi” olemisest Tema „sarnasuse järgi” olemiseni. Nende palvete läbi heitku Issand Jumal armu meie peale!

Püha Jumalasünnitaja Teenäitaja. Reomäe Püha Eelkäija Skiita ikoonikoda. 2014.

Kristuse sündimise püha. Reomäe Püha Eelkäija Skiita ikoonikoda. 2014.

Püha Andreas. Tempera puidul, lehtkuld. Reomäe Püha Eelkäija Skiita ikoonikoda. 2010.

Püha Kuressaare prestermärter Vassili. Tempera puidul, lehtkuld.
Reomäe Püha Eelkäija Skiita ikoonikoda. 2013.

Jeesus Kristus. Munatempere puidul. 16 × 22 cm. Maalitud Tallinnas 1972. a Helena Nikkaneni käega. Erakogu. Esimene taassünni ikoon okupeeritud Eestis.

Helena Nikkanen

Helena Nikkanen on esimene põhjaliku konserveerimisalase õppe saanud soomlane. Ateneumi lõpetamise järel õppinud konserveerimist Peterburis Vene Muuseumi juures, Belgradis ja Roomas Instituto Centrale per il Restauro's. Soome peapiiskop Paaveli ja Helena Nikkaneni algatusel rajati 1978. a Soome Ortodoksi Kiriku juurde konservatori ametikoht ning 1980ndatel Valamo Konserveerimistöökoda, kus töötas pikka aega selle juhatajana. Pikaajalise töö tunnustusena valiti Helena Nikkanen Põhjamaade Konserveerijate Liidu auliikmeks.

Ikoonimaali õppis 1970ndatel Pariisis Leonid Uspenski juures. Praegu töötab Egiptuses Kopti Kirikule, õpetab ikoonimaali, maalib ikoone ja seinamaale, konserveerib kopti ikoone.

Tekst Tiina Veisserik

Pühad Eesti uusmärtrid. Tempera, tekstiil. 2013. Tiina Veisserik. Foto: Gennadi Baranov. 2015

Tiina Veisserik

Sündinud 1942. aastal Tallinnas. Kasvanud jumalakartlikus Tallinna Kaarli kogudusse kuulavas perekonnas. Käinud 1960. aasta suvel leeris pastor Harri Haameri juures Tarvastus Peetri kirikus. 1971. aasta 28. augustil salvitud õigeusku Tallinnas Püha Nikolai Imetegija kirikus preester Valeri Povetski poolt. Peale vaimuliku isa preester Valeri surma sai vaimulikuks isaks Vladimir Zalipski. 1990ndatest aastatest alates on Tallinna Issanda Muutmise Peakiriku koguduse liige.

Õppinud Eesti Riiklikus Kunstiinstituudis arhitektuuri ning Peterburi Kunstiakaademies arhitektuuri ja kunsti ajalugu. Töötanud arhitekt-restaureatorina Tallinnas. 1980ndatest aastatest alates samaaegselt tööga alustanud ikoonimaali õpinguid. Esimesteks õpetajateks olid **Helena Nikkanen** ja ikoonimaalija **nunn Mitrofanija, Maria Sokolova** õpilane, kes tollal kuuletujana Kuremäe kloostri oli astunud. Seejärel täiendanud ikoonimaali oskusi kaaskoolilaste abil nii Peterburi Kunstiakaademies kui ka Pihkva Kunstimuuseumi juures **Natalja Tkatchova** juhendamisel. Maalinud ikoone Petseris 1990ndate aastate alguses saades nõuandeid ja otsest juhendamist Petseri kloostri **arhimandriit Zinonilt**. Osalenud ikoonimaalijate **Robert de Caluwe** kursustel Eestis ja **Petros Sasaki** kursustel Soomes. Aastatel 1998–2001 töötanud erakorralise professorina Eesti Kunstiakadeemia Rakenduskolledži ikoonimaali- ja restaureerimisosakonna juhatajana. Kuni käesoleva ajani vabakutseline ikoonimaalija. Maalinud ikoone aastal 2005 Õlimäe kloostri ja aastal 2006 Getsemani kloostri Jeruusalemmas. Valmistanud enda varem maalitud

Kristuse ristimine. Maalitud Tiina Veisseriku käe läbi kunstnik-restauraator Natalja Tkatchova juhendamisel Pihkva Ikoonimuuseumis. Tempera puidul. 48 × 47 cm. 1990-ndate algus.

ikoonidest digitaaltrükke siidkangal ning täiendanud temperamaali kuldamise ja ehispaelraamistusega. Täiendanud teadmisi Küprose ikoonimaalija **Alkis Kepola**-se kursustel Püha Platoni nimelises EAÕK kirikukeskuses. Maalinud 2012. aastal pühakuteks kuulutatud Eestimaa uusmärtreid, võttes aluseks säilinud fotod. Uusmärtrite ikoonid on maalitud linasele kangale suhteliselt vabas munatempera tehnikas. Need linased kangad kaitsepühakute ikoonidega lehvisid 2013. aastal Tallinna Vanalinna Päevade ajal Nunnatorni kõrval asuval linnamüüril.

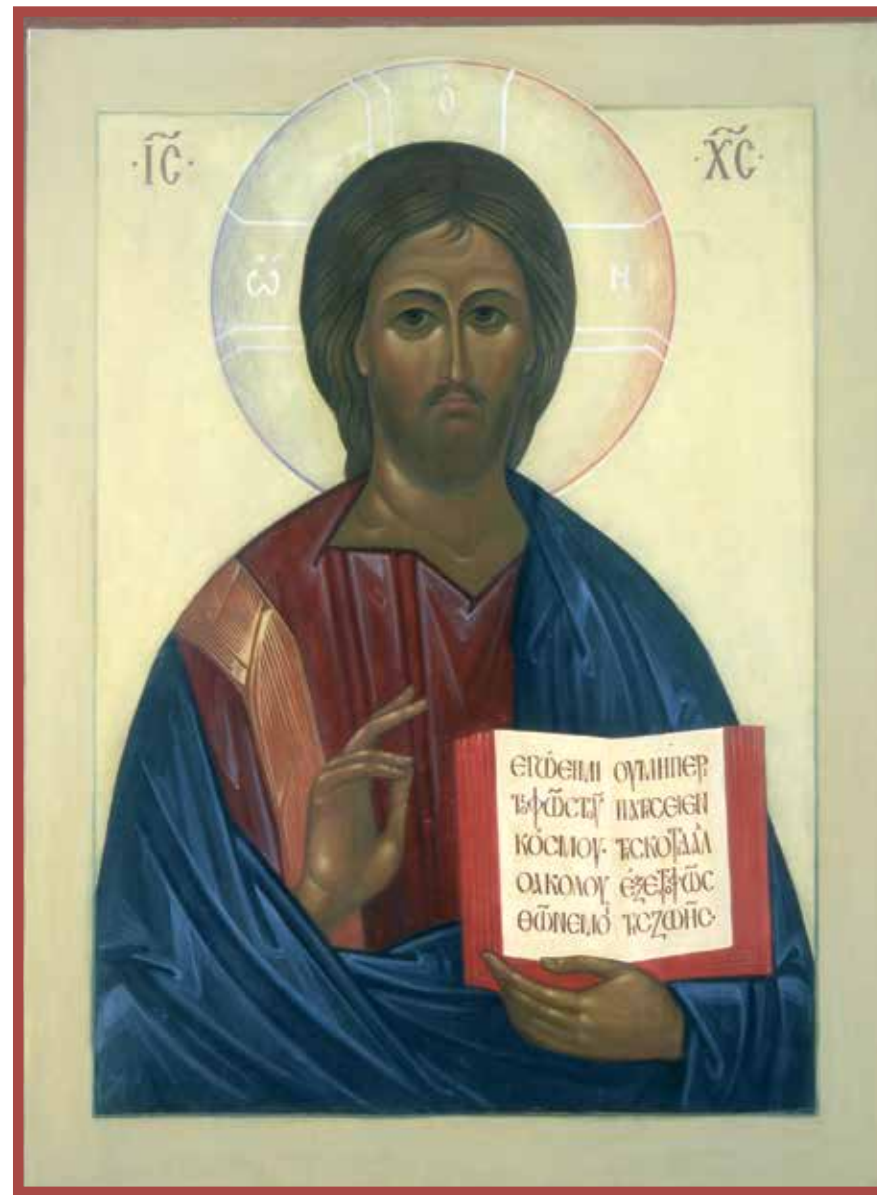

Taevasseminemine. Maalitud Tiina Veisseriku käe läbi kunstnik-restauraator Natalja Tkatchova juhendamisel Pihkva Ikoonimuuseumis. Tempera puidul. 48 × 47 cm. 1990-ndate algus.

Eestis asuvatest töödest võiks nimetada Petseris maalitud ikoone (Kristus, Jumal-ema, Peaingel Miikael ja Kaabriel), mis koos täiendavalt maalitud armulaua-ikoniga moodustavad ikonostaasi Kähri kirikus Põltsamaal. Ikonostaasina seisavad ikoonid veel Stockholmi eeslinna Püha Neitsi Maria kirikus ja Inglismaa Nottinghami kirikus (Chapel of St. Chad). Ikonostaasi osana valmisid Suurpühade ikoonid Peterhofi kirikule. Üksikuid ikoone on ka mujal Venemaal, samuti Rooma ja Vatikani, Soome, Rootsi, Norra, Itaalia, Prantsusmaa, Hollandi, Iisraeli kirikutes, kloostrites ja eravalduses.

Vladimiri Jumalaema. Maalitud Tiina Veisseriku käe läbi Petseris arhimandriit Zinoni juhendamisel, asub Kähri kiriku ikonostaasis. Tempera puidul. 108 × 80 cm. 1992.

Kristus. Maalitud Tiina Veisseriku käe läbi Petseris arhimandriit Zinoni juhendamisel, asub Kähri kiriku ikonostaasis. Tempera puidul. 108 × 80 cm. 1992.

Kohila Angerja Issanda Taevaminemise kirik. Ikoonid on maalinud Epp Haabsaar. Tempera puidul, lehtkuld. 2006. Foto: Karl-Kristjan Nigesen. 2015

Epp Haabsaar

Olen õppinud ikoonimaali kunstnik-restaator **Sirje Sääre** juures umbes 14 aastat ning õpingud jätkuvad. Lõpetanud olen Kopli Kunstigümnaasiumi, momendil tegelen rahvakalendri ning kirikukalendri seostamisega. On ilus, kui pärimust mäletatakse, veel ilusam on, kui seda kaunistavad ikoonid.

Sirje Säär

Olen lõpetanud Eesti Riikliku Kunstiinstituudi graafika eriala. Ikoonimaaliga alustasin kohe peale lõpetamist preester **Robert de Caluwe** kursustel. Isa Robert õpetas lisaks tehnilistele oskustele õpilastele ka oma koha leidmist kiriku elus. Ta ütles: „Ikoonimaalija ei ole oma töös üksikisik, vaid ta on kiriku liige ja kiriku teenistuses, seepärast jätkab ta seda traditsiooni, mis on olnud juba enne teda. Ta on osa kiriku teenistuses.” Ikoonimaali kursust viis läbi ka **Tiina Veisserik**, kellega koos valmis kursuslastel püha Nikolaose ikoon.

Osalesime ka **Petros Sasaki** kursustel Soomes. Erilise õpetuse bütsantsi ikoonimaalis sain Ristija Johannese kloostri, Akritohoris Kreekas **õde Maksimi** juhatusel. Koostöös kloostri ikoonimaalijate õdedega valmis püha piiskopmärtir Platoni ikoon. Klooster õpetas ikoonimaali tempot ja rütmi, hea ikoon valmib rahulikus palvemeelsuses. Eestis on meie ikoonimaalihuvilisi juhendanud veel **Helja-Marja Surcel**, temaga koostöös valmis Saatse preestermärtir Vassili ikoon. **Alkis Kepolase** õpetused on meile kõigile hindamatu väärtusega. Tema õpetas julget lähenemist ja kindlust. Olen osalenud ka **Konstantinos Ksenopouluse** kursusel Valamo kloostri. Tema ütles: „Ikoonimaalija peab olema kannatliku loomuga ja kannatlik oma töös. Ta peab armastama tööd, kui teed tööd armastusega, siis saavutad hea tulemuse ja kui maalijal on elav usk, siis see paistab ka tema maalitud ikoonis.”

Salvitoorjad naised. Tempera puidust munal. Kõrgus 11 cm. 2011. Maalitud Sirje Säär.

Maarjamaa Kuninganna ikoon. Munatempere puidul, lehtkuld. 60 × 42 cm. Maalinud Sirje Säär. Ikooni kate: kohrutus, hõbetatud vaskplekk. Väino Niitvägi. Hõbetamisel oli abiks Jaan Märss. Puitluse valmistas Riho Kesipaik. Maarja Gildi kingitus Katoliku Kirikule Eestis. 2015. Foto: Alexandra Männart

Issand Jeesus Kristus. Tempere puidul, lehtkuld. 59 × 28 cm. 2012. Maalinud Sirje Säär. Tallinna püha Siimeoni ja naisprohvet Hanna katedraal.

Püha apostel Peetrus. Tempera puidul, lehtkuld. 59 × 28 cm. 2012.
Maalinud Sirje Säär. Tallinna püha Siimeoni ja naisprohvet Hanna katedraal.

Püha apostel Paulus. Tempera puidul, lehtkuld. 59 × 28 cm. 2012. Maalinud Sirje Säär.
Tallinna püha Siimeoni ja naisprohvet Hanna katedraal. Fotod: Gennadi Baranov

Kristuse templisse viimine. Tempera puidul. 40 × 36 cm. Töökoda Ikonaat. 2013.

Foto: Juka Käärman

Antiikse munatempera töökoda Ikonaat

Tegutseme Tartus alates aastast 2009. Töökoda asub aadressil Lutsu 5, Antoniuse Gildi õues.

Meistreid on 3, õpilasi on 6 aasta jooksul maalimas käinud üle 70. Peameister **Einike** on õppinud ikoonimaali kloostrites Küprosel, Inglismaal ja Soomes. Abimeistrid **Reet** ja **Juka** on maalinud mitu aastat tema käe all Tartu töökojas.

Tellimused jaotatakse kolme meistri vahel. Peameister vastutab teoloogiliste küsimuste eest ja korraldab õppetööd.

Meie meistritel on tugev side mujal maailmas tegutsevate ikoonimaalimeistritega. Peameister peab järjekindlat sidet oma õpetajatega.

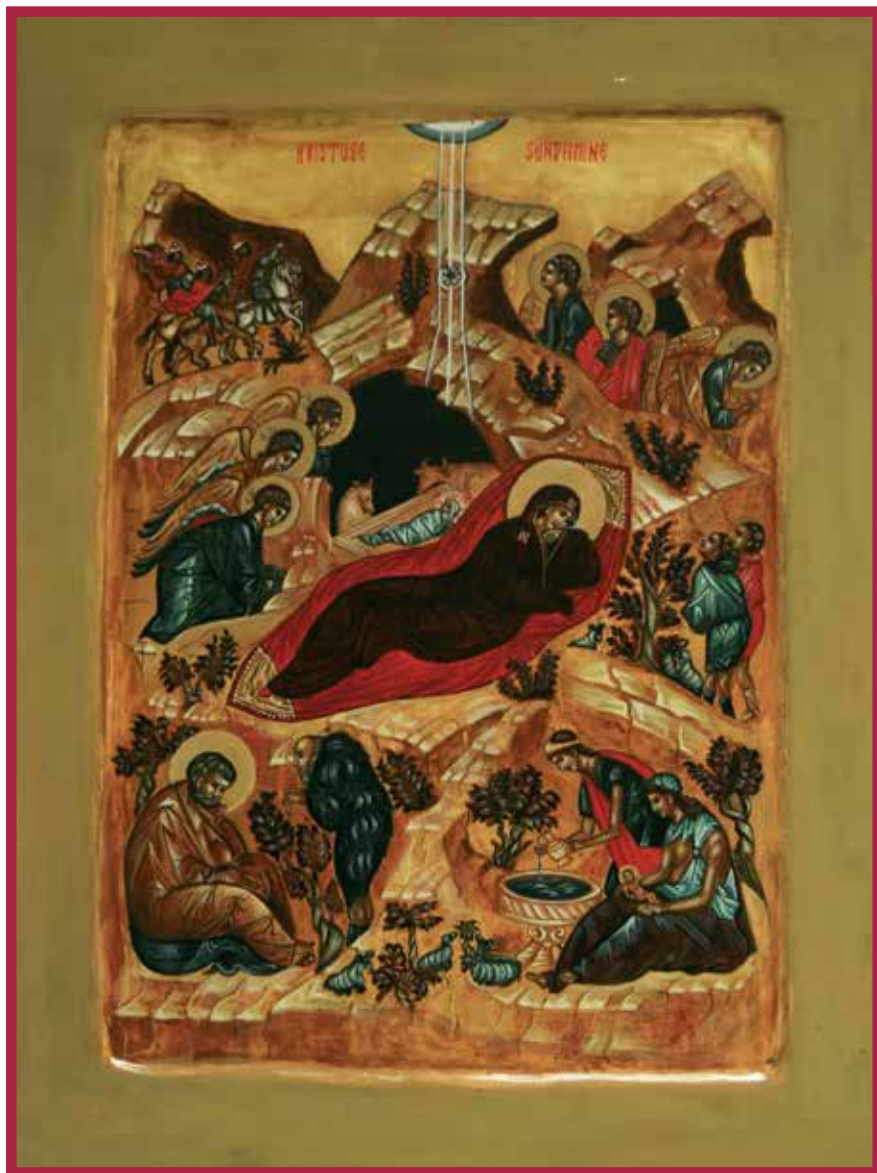
Meie töökotta võib tulla aastaringselt õppima ikoonimaali või niisama uudistama. Esmase ikooni valmimiseks traditsioonilises tehnikas läheb uuel õpilasel aega mitu kuud.

Korraldame ka ühepäevaseid töötubasid üle Eesti, kus iga soovija saab teha käe valgeks ja tutvuda munatempera tehnikaga. Sellisest töötoast saab iga osaleja kaasa endamaalitud tillukese matkaikooni. Sellises töötoas osalemiseks tuleb varuda miinimum 3–4 tundi.

Meie töökojast saab tellida igas mõõdus ikooni kõikidel teemadel alates maailma loomisest: Vana Testamendi lood, Uue Testamendi lood, apostlite teod, märtrid, pühakud, uusmärtrid kuni tänapäeva pühakute lugudeni.

Meie töökoja koduleht on: <http://ikoonimaal.edicypages.com/>

Tere tulemast maalima, tellima ja uudistama!

Kristuse sündimine. Tempera puidul. 40 × 36 cm. Töökoda Ikonaat. 2013.
Foto: Juka Käärmann

Pühad Petseri Joonas ja Vassa. Tempera puidul. 60 × 50 cm. Maaria Treima (juhendaja Nikita Andrejev). 2011.

Püha prohvet Eelia. Tempera puidul, lehtkuld.
Maalinud Maaria Treima.

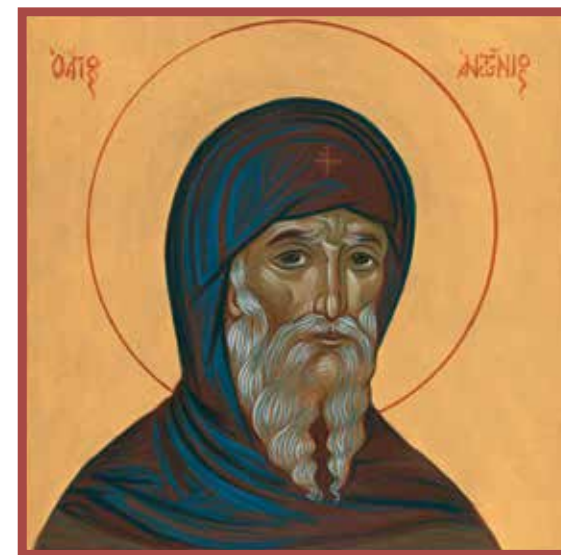
Maaria Treima

Minu esimene ikoon valmis kõrgkoolis ikoonimaali tunnis **Kiira Suslova** juhendamisel. Järgmine kokkupuude ikoonimaalimistehnikaga oli vahetusõpilasena Kreekas kaks kuud freskomaalimise stuudios ja kuuajane õping nunnakloostri Ateena lähisel. Mõlemad võimalused tulid minuni spontaanselt ja ma haarasin neist kinni. Kuna tehnika on väga intrigeeriv ja temaatika südamelähedane, otsustasin teha Tartu Kõrgema Kunstikooli maaliosakonna lõputööks Vaga Joonas ja Vaga Vassa ikooni. Praktiseerin oma juhendaja **Nikita Andrejevi** kursustel ikoonimaali edasi.

Püha suurmärter Katarina. Tempera puidul. 48 × 39 cm. 2013. Maalinud Inga Heamägi.
Põltsamaa Pühavaimu kirik.

Püha Antonius (paremal). Tempera puidul. 17 × 17 cm. 2011. Maalinud Inga Heamägi. Erakogu.

Inga Heamägi

1988 lõpetasin ERKI-s graafika eriala, töötasin 7 aastat reklaamibüroos, 7 aastat olen EKA-s õpetanud graafikat ja joonistamist. Ikoonimaalimisega alustasin üsna hiljuti, nii 10 aastat tagasi. Esimene õpetaja oli **Alkis Kepolas** Küprosel, kes õpetas 5 aasta jooksul maalimist ja üldse ikooni kui sellise põhimõtteid. Joonistasime ja maalisime igal aastal augustikuus Wismari t. kirikukeskuses, hiljem Siimeoni ja Anna kirikus. Minu esimeseks tööks oli kirjutada Alkise kirikukeskuses maalitud seinamaalile „Kaheteistkümnenda-aastane Jeesus templis” tekstid. Mäletan, et kartsin väga alustamist, sest ma polnud kunagi otse seinale kalligraafiliselt kirjutanud. Enne maalimist kirjutasin mitmeid tunde neid vähesi tekste paberile. Alkis oskas ära võtta minu hirmu oma julgustavate sõnadega – Sul ei ole midagi karta, Sa oled ju ometi aastaid kunsti ja joonistamist õppinud! Pärast Alkise surma õpetab meid edasi **Sirje Säär**. Tema juhendamisel maalime Siimeoni kirikus kord kuus esimesel laupäeval. Oma vähesed „töötavad” ikoonid olen 5 aasta jooksul maalinud isa Stefani tellimusel Põltsamaa Pühavaimu kirikule. Tänu tema pikale meelele ja kannatlikule vaimule olen saanud proovida erinevaid figuraalseid kompositsioone. Kõige huvitavam on iga uue ikooni algus, kui tuleb endale selgeks teha pühaku elulugu, ajastu, riided ja otsida välja parimad eeskujud, mis on maalitud. *Google*’i ajastul on seda detektiivitööd üsna lihtne teha, samas aga ikoonimaali kohapealt olen jätkuvalt õpilase seisuses.

Alkiviadis Kepolas (1957–2009)

Alkis Kopolase ikoonikursus. 2006.

Alkis Kepolas oli ikooni- ja freskomaali traditsioonide tagasitooja, ikoonimaalija **Fotios Kontoglou** õpilase, Pyha Stavrovouni kloostri preestermunga **Kallinikosi** kõige andekam õpilane. Tema õpetajateks on olnud ka kuulsad **Nikolaos Vranos** ja **Georgios Kapsidas**. Alkis Kopolase seinamaalid on Küprose paljudes õigusu kirikutes ja kloostrites, tema tööd on ka Liibanonis, USA-s, Itaalias, Soomes ja Eestis. Metropoliit Stefanuse kutsel maalis ta Tallinnas EAÖK kirikukeskuses ja Siimeoni ja Hanna katedraalkirikus aastatel 2005–2009 suvel, õhtuti õpetas ta meie huvilistele ikoonimaalimist.

Maali alustus. Augusti lõpp 2005.

Ikoon on valmis. 2006. Fotod: Inga Heamägi

Kaheteistkümneaastane Jeesus templis. Keskmine osa seinamaalist. 150 × 250 cm.
2005–2006. Maalinud Alkis Kepolas. EAÕK Kirikukeskus.

Prohvet Eelia. 170 × 170 cm. 2006. Maalinud Alkis Kepolas. EAÕK Kirikukeskus.
Fotod: Gennadi Baranov

Aabrahami külalislahkus. Alkis koos oma tütre Evanthiaga EAÕK kirikukeskuse söögitoas. 2007.
Paremal püha Kaabriel. Fresko, Küpros. Maalinud Alkis Kepolas. Foto: Inga Heamägi

